

עלנו זגלאמבייה

זאגלאםבייער ציינונג

מידעון מס' 13 תשרי תשס"ד ספטמבר 2003

אנדרטת בית הכנסת הגדול בבנדין
The memorial of Bendin's Central Synagogue

סוסנוביץ - היכיר ע"ש האחים קויזיך בשרודולה-
במרכז, הדסה קנטור נושאת דבריהם
Hadassa Cantor speaks next to the Kuzuch Brothers
Square at Sroda in Sosnowiec

בית הקברות בצ'ילדי

"Return to Our Roots" tour of Zagłębie 2003

מסע שורשים בזגלאמבייה 2003

ארגון עולמי של יוצאי זגלאמבייה
Zagłębie World Organization

קהילות זגלאמבייה

Będzin
Sosnowiec
Dąbrowa
Zawiercie
Czeladź
Siewierz
Sławków
Wolbrom
Dańdówka
Gołonóg
Grodziec
Kazimierz
Klimontów
Ksawera
Łagisza
Maczki
Milowice
Modrzejów
Niemce
Niwka
Piaski
Porąbka
Strzemieszyce
Wojkowice
Zagórze
Ząbkowice
Kromolów

ארגון עולמי של יוצאי זגלאמבייה
Zagłębie World Organization

הזמן ZAPROSZENIE

אוגוסט 1943-2003

מושל המחווז וראשי ערים זגלאמבייה בערב הסיום של
מסע השורשים

The head of the province of Slask and mayors
of Zagłębie at the festive evening of the tour

וְיָמֵי אַחֲרֵי זָגֶלְמַבִּיה

בעלון האחרון של יוצאי גלטביה, הודיעו כי השנה נארגן סיור שורשים בזגלטביה, במהלך 60 שנה לחיסול הגטאות. הבתוינו, וקיים.

בימים ו', למחאת תשעה באב, אחרי שאמרנו קדיש ליד מצבת האפר בבית הקברות בנחלת יצחק, יצאו, משלחת בת 47 איש, לטיור בזגלטביה. הקבוצה הייתה מודע מוגנות וכלה 21 איש בני הדור הראשון, 17 מדור שני ו-9 בני הדור השלישי, ביניהם בני 13 – 14.

את השבת עשינו בקרקוב ובימים ראשון בובוק נסעו לאושוויץ. למבקרים בעפס הראשוונה במיוחד לנכדים - הביקור היה קשה מאוד. מנהלת המוזיאון באושוויץ, הגבי אולקסי הקלה לנו ונסע באוטובוס לירקנאו, כולל לתערוכה של צלומי משפחות, השיכים ברובם ליודי זגלטביה, בעיקר מבנדין.

ארבעה ימים הוקטו לביקור בזגלטביה. היום הראשון הוקדש לבנדיין כשבוצעה טטרוכלייך מאירות הברית הצטרופת אלינו. התחלנו, כדרכנו מתמיד, בבית הקברות בצ'לדי. ליד קבר האחים קיימו תפילה תתיידדות והנחנו זרי פרחים מטעמו מטעים הפולנים. אפשרנו לחברים לחפש את קברי משפחותיהם. כדי להקל על מלאכת החיפוש הוכנו על-ידי בניין יער רישומות ממוספרות של הקברים, ששופצו וצולמו על-ידי גפרי צימבלר.

בעיר עצמה התחלנו את הסיור ליד האנדרטה בה עמד בית הכנסת וסימנו בזיהה הבונקר של קיבוץ "דרור" בקמונקה. בין בין בקרנו בכנסיית הכנסייה זיבצקי; זיגמוד שטרוכלייך הסיר את הלוט מעלلوح זיכרון בבית החולמים "לינת חולמים".

בעת ביקורינו בגימנסיה פירסטנברג קיבלת פנינו בברכה חמה המנהלת הותיקה של הגימנסיה, הגבי אורפיך. כמו כן סיירנו בבית היטומיים היהודיים (Sierociniec); בבייה"ס רופפורט וסימנו בקמונקה. בכל אחד מהמקומות נאמרו דברי זיכרון והונחו זרים. בזיה סימנו את הביקור המרגש בנדיין עם הבטחה מהפולנים שהרחובות באוזר הגטו יקראו על שם גיבוריו הגטו.

את היום השני התחלנו ליד האנדרטה שהוקמה בשטחו של בית הכנסת החרב בקטוביצ. ממש, המשכנו לסוסנובייך לכל היום. התחלנו בכירר האחים קויזיך בשרודולה, שם נשוא דבאים והונחו זרים; בקרנו בבית הקברות בגוספודרסקה ומונז'יבוב, נשאו תפילות ואפשרנו לאנשים לחפש קברי יקירותם; ממש נסעו לביה"ס ששימש כדלאג, לבית החולמים היהודי ורכנו סיור כליל בעיר.

60 שנה לחיסול גטאות בנדיין וסוסנובייך

chorben iroselim d'zgelmabia

מאת: אלתר ולבר

בערב ראש חודש אב תש"ג, 1 באוגוסט 1943, לפני 60 שנה, עלה הכוורת הנazi על שרידי הקהילות המפוארות של יהודי בנדיין וסוסנובייך, שרוכזו בשני גטאות קטנים וULERים בפרברי הערים: קמיונקה ושורודולה. הגרמנים החלו במלאת הגירוש וההשמדה ובתשעה באב תש"ג (10 באוגוסט 1943) ובמשך לו גם חורבנה של "ירושלים ד'זגלטביה", הלא היא בנדיין, עיר ואם בישראל (כפי שכונתה) ואחותה הצערה קהילת סוסנובייך כירושלים ד'ז, שחורהה בתשעה באב לפני אלפיים שנה. החיסול בוצע באכזריות רבה ואלפים נהרגו במהלךו. רבים מהם נפלו כגיבורים בהילחם ללא נשק בכוחות הצבא ובמשטרת הגרמנים. כמו בעת חורבן בית המקדש "אחדים מן הכהנים", ספר יוסף בן מתתיהו (תולדות מלחת היהודים ברומיים), עקרו את השפודים שעלה חומת בית המקדש העולה באש והשליכו אותם על הרומים שפרצו אל המקדש וכך לא עלה הדבר בידיהם והאש התפשטה למרום והגיעה אליהם, הם עלו על קיר היכל ונשרו שם... ושני כהנים נותרו על חומת בית המקדש בחורן להפיל עצם אל תוך האש".

כך היה בעת חורבן בית שוני וכך בעת חיסול הגטאות האחרונות, עת לחומים יהודים, כמעט לא נשק בידם, קמו ועמדו על נפשם כאשר הנאצים קרבו אל הבונקרים, הרגו כמה מן הרוצחים ונפלו בגבורה. שלושים אלף יהודים נשלחו רוגם אל מותם באושווינצ'ים המרוחקת מעתם, בימבצע הסופי של הגרמנים לחיסול שרדיי יהודות זגלטביה, בה חייו פנוי המלחמה כמאה אלף יהודים. וכן תמה מסכת חייה המפואר של קהילה שראשתה במאה ה-11, בשנת 1226.

יהודים זגלטביה תחת הכיבוש הגרמני

ריכוז היהודי בנדיין וסוסנובייך בגטאות קמיונקה ושורודולה החל בתחילת 1943 והושלם במאי 1943 רק כמה חודשים לפני החיסול הסופי.

היום השלישי הוקדש לעיריות. התחלנו באנדרטה בית הכנסת בצלדי. ממש נסעו לאנדרטה בית הקברות בדומברובה. המשכנו ל'ז'ירציה, בקרנו בחלק היהודי ובבית הקברות ומשם עברנו לסלבקוב, ליד האנדרטה בגשר הפטישא לידו נרצחו כ- 38 יהודים בתקילת המלחמה ומשם לביית הקברות בו קבורים בין היתר גם הנרצחים האלה. את הסיור סיימנו בסלבקוב בנסיבות שגריר ישראל בפולין, פרופ' שבת וויס.

בערב קיימו ארוחת ערב חגיגת מלאוה בתכנית מוזיקלית במלון בו שהינו. בארוחה השתתפו 90 איש מחציתם אוורים רמי מעלה שכלו את מושל המחויז (Wojskowodza) שבא בלוייט אשטו, הראשי של זגלטביה, שגריר ישראל, פרופ' שבת וויס ופעילי הערים ותיקים וחדשים. ברכתי את המשתתפים, בשם יהודי זגלטביה, והודיתי לשלוונות המחויז והערים על מה שנעשה עד כה בתחום שימור ותחזוקת האטרים השונים. גם דר המשך נשאה דברים, רינה כהן-קלימן שפרטה את פעילות דור המשך. יותר גמינה היהודית באוזר, מר כץ ברך את הווחים, ומושל המחויז וראש עיריית סוסנובייך ברכו והודו בשם שלטונות זגלטביה. סיים את ערב הפרידה שגרירינו בפולין, פרופ' שבת וויס, המקביל מאי על שלטונות האוזר ואשר סייע לנו לא מעט בקשריםঅসম। בתום הרכבות ודרכי הפרידה הענקנו למושל המחויז ולראשי הערים שי קטן מישראל לזכרת מהארון וחבריו. את העבר הנחה בכשרונו רב חברנו אריאל יהלומי שמשם גם כמדריך הסיור כולו.

בימים האחרונים סיירנו בורשה, באוזר הגטו, בית הכנסת, בית הקברות והעיר העתיקה. בזיה נסתיים המשע המוצלח, זוכה לכיסוי תקשורתם רב בעיתונות הפולנית,ensus שודאי ישמש דוגמא למסעות שורשים עתידיים אל מחויז זגלטביה.

השנה, הולכו לעולמים שלושה מבין בכירי הפעילים בארגון: שאול שטרנפאל, בנימין גלעד ושלום הרצברג זכרונות לברכה. צוות הפעילים הוותיקים מדור השואה, הולך לצערנו ואוזל, דבר שמחייב יותר ויתר לקיים חיים חילופי דורות. בסיפור האחרון לזגלטביה נוכחנו שיש לנו דורות המשך שאפשר לבנות עליהם לא רק מהדור השני אלא אף מהדור השלישי. אני מנצל את ההזדמנות ופונה לצעירים להתנדב לפועלות. תהיה בכך לא רק המשכיות אלא חיזוק ממשועות לארגון. בזיה תבואו על שכרכם.

עם סיום שנת תש"ג אני מברך את יהודי זגלטביה ובני ביתם בישראל ובעולם בברכת שנה טובה, שנת שלום ושותוג כלכלי. מי יתן ויתכלת שנה וקלותיה, תחל שנה וברכותיה".

אליפות פ"ה'

י"ר הארגון

בשנים שקדמו לנו יהודי זגלטביה מתחנאים נוחים יותר מאשר בחבל פולין האחרים, כיוון שאוזר זה, כמו המחויז כולם, שלזיה (שלונסק) העילית המזרחית סופח לגרמניה. תחיה בכך לא רק המשכיות אלא חיזוק.

בחודשי המלחמה הראשוניים הוטלו אמנים על יהודי האוזר צוים וגזרות רבות, שכלו קנסות כבדים של זהב וככסף, ענדית טלאי צהוב, הגבלות תנועה ועוד. וכן חיוו ונתפסו גברים יהודים לעבודות כפייה,อลום בשלויה העילית לא הוקמו גטוות סגורים. הגרמנים גם הפעילו באוזר 'שופים', שבהם העסקו אלפי פועלים יהודים לצורכי משק המלחמה הגרמנית, כגון בתיה חרושת לטקסטייל ועוד. אך במאי 1942 השתנה המצב.

בחודש Mai 1942 החלו ההשמדה השיטותית. גל הגירושים הראשונים לאושוויץ כלל בעיקר נטמי סعد, נכים, חולמים, זקנים ובעלי משפחות גדולות. בגיןושים הראשונים נכללו אולקוש, קלובוצק, יאווז'ין, 1942 חוסלו רוב הקהילות הקטנות באוזר: אולקוש, טשביניה, זאטור וועוד. האוכלוסייה בעיירות הללו שוחשבה בעני הגרמנים לבלויי פרדווקטיבית' שלוחה לאושוויץ. קבוצות של צעירים נשלחו למחנות העבודה, ואילו שאר התושבים הקשרים לעבודה רוכזו בעשרות הערים הגדלות שבחן פועלו 'שופים'.

לקפוץ מקרים המות, לבסוף ולהזור מהדרך – דרך המות מבנין לאושווינצ'ים, שהייתה זורעה לאחר הגירוש בגופות מתים, כי רבים קפצו מהקרוונות, אולס רק מעטים נשארו בחיים. רבים מהם נפלו בצדורי הגרכנים, אבל גם כאשר שגלו ונטרפו אח"כ על-ידי הפולנים והוסגרו לגרמנים. במרקם מועטם בלבד עזרו השכנים הפלנינים ליהודיים.

באוטו חדש יוני, חוסלו גם קהילות צ'לאדי', סטמשישיך ומונדז'יב. המכח האחורי הנוחתת על גטאות בנדין וסוסנוביץ בקמינקה ובשרודולה, אמרר, ב- 1 באוגוסט. במושאי שבת, ה- 31 ביולי הוקטו הגטאות על-ידי קרוב לאך' שוטרים וחילימ ולבנות בוקר, האחד באוגוסט החלו במבצע הנורא של החיסול.

מוסתרים בבונקר

יהודים רבים התכוינו לקראת סופו של הגטו. לאחר מה שאירע בעת הגירוש האחרון הכנינו בונקרים כדי להסתתר בהם. בשבוע 2.30 הבחן שכני משה בתונעה גדולה בסביבות קמינקה, תיאר לימיים, דוד לוייר את אשר אירע באותו יום נוראים, "עוררתני את משפחתי ועד מהרה עזבנו את דירתנו. שרשות משטרת הקיפה אותנו – נתחס ונהחס כל מקום משטח 'שידוזלה' הקטנה. אין אף אחד שבעה אנשים להסתתר בבונקר. בני משפחתי, אהותי ובתה וכן שכנה – יחד שבעה אנשים – ירדנו לבונקר ולקחנו עמו מזון ומים במידה שמנצאו אותה שעה בדירות. הכניסה לבונקר היא דרך דרך מוסווה כהלה. בבונקר – מטה אחת וכיסאות אחדים. האויר מגיע דרך שני צינורות עבים היוצאים לתוכו גן ומכוונים בערמת אבניים.

בשעה ארבע לפנות בוקר הגיעו לאוזינויו הדי היריות הראשונות. בודאי ניסה מישחו למולט נפשו בבריחה, לפרוץ את שרשראת המצור. כל עוד נמשך הלילה פחדו המרצחים הגרמנים להיכנס לתחומי הגטו ורק עם שחר שמענו את קרייאותיהם: "יודען העראס!" מלאה ביריות. בשקডומים ומוטות בזרל בידיהם הסתערו הגרמנים על הבתים ופרצו דלתות וחלונות. צעקות הנשים והגברים המוכיים ובכי הילדים מגיעים עד לב השמיים, מתמזגים ברעש זוכחות מתנפצת לריסים ויריות הגרמנים. הפוגרים האIOS נמשך כל היום ללא הפסקה. בבונקר שלנו שמענו באופן ברור את המולת מהומות הדמים בחוץ. והנה מתקרבים עצדים גם למקום המתחוא שלנו, הנה הם בדירתנו, גרמנים אחדים יחד, והם צועקים: "יודען ראוס!". אנו שותקים, בודאי הסתתרו, אומר אחד מהמכופיה, יודי מצוי כאן בונקר. אנו שומעים ברורים כיצד הם פורצים את הארונות, מהפכים את המטוות ושותפים הכל לאرض. והנה הם עומדים ליד הארון המשמש כסיסוי-הסואת של הכניסה לבונקר שלנו – ארון ישן וכבד. כל הנמצא בו, סירים ישנים וכלי מטבח שונים נזרקו מתוכו. הלב פועם מרוב התרחשויות של חרדה, אנו עצרים נשימנו.

עוד מעט ויזו אות הקרש המהוה מעין דלת לכינסה, יזרקו את מעת הסמרטוטים המשמשים הסואת ויגלו את הכניסה; הנה הם מגלים אותנו... ניקסי – לא כלום – מפליט סוף סוף אחד מהם, והם מתרחקים ממקום זה, אנו נושמים לדרכו. אבל הן היהודים ודאי מסתוררים אישים', נשמעשוב של קולו של אחד מהם. ועוד פעם הם חזורים ומחטפים בכל פינה, הולמים במותות ברוזל בקשרים כדי לגלוות את מקום המרתף. לאחר שעתים של חיפוש סרק עזבו את הדירה. ואולם עברו רשעה שובה המשעה: קבוצה שנייה ושלישית של גרמנים באו לחפש אותנו ולגלות את מתחבאים עתה הם מתחטפים במרתף, שודדים כל חפצ' בעל ערך, וכך כל הימים: קבוצה אחת של גרמנים הולכת ושניה באה, וכל אחת מחתת ושורדת. בכל פעם דומה עליינו שעוד מעט ויגלו אותנו'.

כך עברו הימים, עד אשר אוזלו הלחם והמים ובני המשפחות שהסתתרו מחליטים לצאת מהבונקר ולעלות לדירותם. שם מתגללה לעיניהם תמונה אימים, פוגרים: לבנים, נגדים, קmach, תצלומים, שברי צלחות והכל מפוזר בערבוביה. הגרמנים שפשו על הדירה ביצעו את ההרס.

לוכח המצב הם מחליטים להסגר את עצם. כך גם קרה למאות משפחות יהודיות, שהסתתרו מתחבאים נגלה והם ואלפי יהודים אחרים הובילו אל מגרש הריכוז אשר הגיעו הגדול, ומשם אל אושווינצ'ים. שתי קבוצות קטנות של עירירים, נותרו כדי לנוקות את הגטאות ולאסוף את הגיווות הרבות של אלו שנרצחו בזמן הגירוש.

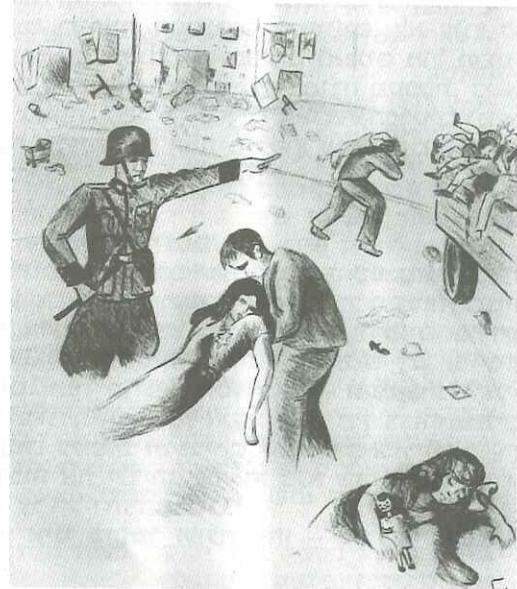
שלושים אלף יהודים, כאמור, גורשו במבצע החיסול האחרון. אףifs יהודים מבנדין ושםונה מאות מסוסנוביץ נפלו בעת חיסול הגטאות.

גיבורי הגטו

לא ידוע כיצד נפלו, אך ברור שربים מהם התנגדו עם נשק ביד לגורשים. המהתרת היהודית שהתרגנה בנדין והסבירה הוקמה עד בתחילת הכיבוש. חברות מתנועות הנוער: גורדוניה, השומר-הצעיר, הנוער הציוני, השומר הדתי וקיבוץ ידרור. מאז 1941 החלו תנעות הנוער בהתרגנות לימי האימים שיבואו ולהקמות הגנה יהודית. במהלך 1942 הגיעו לאוזור, מרדכי אנילביץ', לימים גיבור מרד גטו ורשה, ששחה בזגלמבה כשבועיים ימים ובהשפעתו נוסדה קבוצת המגן הראשונה ששם היה 'ילקרבי'. קבוצות המחרתת פעלו בהמשך, תוך עימותים עם היודנרטאט, בניסיונות הצלחה שניים ובהשגת נשק ללא הצלחה רבה. עם הגירושים הוחל בהקמת בונקרים שצודו כמעט נשק. בונגקרים שהוקמו בקיוב 'זר/or' ועל-ידי השומר הצער וגורדוניה הוכנו גם תוכניות נועזות, כגון להקיף את הגטו בחגורת מוקשים ובהתנפלות הראשונה של הגרכנים להתפוצץ יחד אתם, אך בಗל מיעוט הזמן לא יצאו התוכניות לפועל.

עם זאת היו מקרים לא מעטים בהם עמדו היהודים על נפשם. על אחד המקרים סייר הרשל ונדפסמן שנרצח אחר-כך על-ידי הגרמנים בבודפשט וזוד רוזנס שבע באניה "מפרקורה" בדרך ארץ ישראל: "שכנו בתים בבונקר על עליית הגג. דרך החורים אשר בקירות ראיינו והנה

לאושוויץ נשלחו גם אלפי יהודים מהערים הגדוולות. גורשים בקנה מידה גדול היו מסוסנוביץ (3600 יהודים), בנדין (3200), קשאנוב (3000) וואווריצ'ה (2000). ב- 12 באוגוסט 1942 הגיעו הפעולה לשיאה, לאחר תרגיל הטעה של הגרמנים בסיווע היודנרטאט (קדמי דוד ליבר, פנקס בנדין, סוסנוביץ וודמברובה נרכאה סלקציה רבת התקף בכ- 50000 יהודי בנדין, סוסנוביץ וודמברובה גורניצ'ה. כ- 25% מהם גורשו לאושוויץ.

בנדין 1 אוגוסט 1943
Bendin Aug. 1 1943

רישום של
אללה ליברמן שיבר
Drawing by
Ella Liberman Siber

ריכוז היהודי בנדין וסוסנוביץ בגטאות

בתחילת 1943, בהתאם למידיניות היינריך הימלר לרכז את שרידיו יהודים פולין במחנות עבודה גדולים גטאות גם בזגלמבה. ביוני 1943 ציוו הגרמנים לרכז את היהודי העיר בנדין בפרבר קמינקה. ריכוז היהודי בנדין-סוסנוביץ שהחל, כאמור, ביוני 1943 נמשך ארבעה חודשים.

לימים, כתוב דוד לוייר (בספרו "עיר המתים"): "כל יהודי חייב היה לפנות אל מחלkat השיכון שליד היודנרטאט ושם נקבעה לו דירה בתוך הגטו. בעוד שההערכה לגטו בסוסנוביץ בוצעה בקשישים לא גדולים באופןם או ריבועם שמקומות הגטו נקבעו ברובע הפועלים הנרבב שרודולה, הרי שהמצב בנדין היה חמור יותר. קמינקה, פרבר של בנדין לא יכול היה להכיל אף רביע מהאוכלוסייה היהודית. בפרט זה גרו בשנים כתיקון צעונים, שכבות העוני והעולם התהונני הפולני בבניינים בני קומה אחת, רעועים וובס כוכלים. רק בעבר חודשים צירפו לשטח הגטו גם את המקומות המכונה 'שידוזלה' הקטנה, שתושביו לעיר ושווכנו בדירות שנעזבו על-ידי תושביהו היהודיים. אולם גם אז אי אפשר היה לשכן את כל האוכלוסייה היהודית. ההערכה הגיעו בזאת בדרכ' זו: בכל יום נשלחו למטרסן וושבי בתים מסוימים בעיר היזנרטאט עמדו מכווניות שלאלה להסעת הרהיטים, אם כי לרובם היו היהודים מעבירים את הרהיטים אלא מוכרים אחרים לפולנים, או מניחים אותם הפקר.

עד מהרה פשט האзор שנקבע כמקומות הגטו את צורתו הקודמת ולבש צורה חדשה. היהודים סללו כבישים ומדרכות שלא היו כאן במקורם כלל; "השופים" בנו בתים מגוריים לפועלים; לבניינים נשלו כלואו היינו עומדים מוחלkat בניה שהתנהלה בקצב מזרז, משל כלואו היינו עומדים להשתקע במקום זה לעשרות שנים. היהודים התאמכו לדחוק עצם במסגר צפיפות הגטו, להתכנס לתוכו ללא טרוניות וקובלנות, שלא לעורר יתר על המידה את שימתם לב הגסטapo מחשש לגירושים. היו חדרים בהם שכנו שתי משפחות; היהות והחדר הכליל לא יותר מאשר שתי מיטות ורק משפחה אחת יכולה כללה ללון בו, הגינו היושבים בו להסדר מקרווי; משפחה אחת ישנה בלילה ועובדת ביום והיפוכו של דבר בשנית. אני גורתי בתנאים טובים – בחדר עם מטבח שכנה משפחות וכך עוד שלוש משפחות, יחד 11 נפשות.

בסוף אפריל נסתימה כליאתם של כל היהודים בגטו ואך אחד לא הורשה להמאצא בעיר. הגטו היה פתוח לא גדר וחומה, ורק על גבי לח התונססה כתובות שכרזיה: 'ימכאן והלאה אסור ליהודים ללכט' העברيين צפויים לעונש מוות. אולם כתובות זו די היה בה כדי לבדוק את כל האוכלוסייה היהודית משכניהם, כשם שמבודדים מצורעים או פושעים, נחותי דרגה ובזויי-אדם – הפקר לכל היהודים...'. היהות וכל "השופים" הגדולים נשאו מחוץ לתחומי הגטו, נאלצו היהודים העובדים בהם להתאסף בכל יום בשעות הבוקר על המגרש הרחוב לפני בית היודנרטאט, להסתדר בטורים, ארבעה בשורה ולצעוד תחת לשמור השוטרים היהודים לעובודה".

הגירוש השלישית והאחרון לפני חיסול הגטאות היה ב- 22 ביוני 1943. בשעה שבוקר רוכזו כל היהודים מדיוריהם בגטו הקטן בשידוזלה על מגרש אחד. גם מקמינקה נשלו מחוץ לתחומי הגטו, הובלו היהודים למקומות ריכוז אחד. היסלקציה מוקף שරשת של משטרת גריםנית עם מקלעים ומכוניות ריריה. בוצעו באכזריות רבה ע"י קלגי ה.ס. היסלקיאפו והמשטרה הגרמנית. מאות מהצעירים נשלחו למחרנות עבודה ואילו ילדים וזקנים גורשו ברכבת לשוויז. שלושה ימים נמשכה ה'אקטציה'. אףifs מיהודי בנדין וסוסנוביץ גורשו וכמאה יהודים נרצחו ע"י היסלקיאפו תוך כדי ביצוע הגירוש. חלק מהגיווות היה מוטל בשדות הדגן ימים רבים. כמה מבין המגורשים הצליחו

"אף פעם", ציין דוד ליוור, "לא אירע שגרמני ייכנס לבונקר, כיון שהוא מפחדו. זכרוני כיצד היה אני המשטרה ששמרו עליינו מספרים איש לרעה סיפורים שונים בענין זה, ושים לעג ולקלס את הקצין, מפקד המחנה שלנו, שהיה נוגה להתקרב לבונקר באקדח מושט לפני, ניצב במרקח לפני הקיר וצועק ייודען רואס". נראה שהboneקרים עלו להם בקורבנות דמים לא מעטים. הם היו מתבויים לדבר על הגרמנים שנחרגו בידי יהודים. אכן רעיון ההגנה העמיק לחדר לכל שכבות האוכלוסייה היהודית, אולם לא היה לנו, לצערנו, במה להתגונן. וזאת לא נסלח לעולם לשכניינו, הפלונים, שבמי מבחו, וכמה בהשגת נשך. יכולתנו היה בידי יהודי בנדין נשך במידה מסוימת, כי אז יריה. אין ספק, שאילו היה דרכם נתקבב, הם היו את הפרטים גם על הימה גם התנוגדות ואויה לשמה. לצערנו, חסרים אנו את הפרטים גם על מקרי החתוגנות וההקרבה שהתחוללו. המותים לקחו עם לcker את סוד מות-הגבורה והיאוש שלהם".

ימי אחרונים

"אני מהלך", כתב דוד ליוור, "בלוית משמר גרמני לחפש מזון ב בתים העזובים של הגטו. הגיעו עוזה וראש מריד של אימה בל-תימה. דומית המות שורתה כאן, אף אדם, אף נפש חי. חיילים גרמנים בודדים מושטבים בין החורבות לבוז זו, והאחד משתדל להעלים דבר מרעה. הדלותות והחולנות פרוציס. הנה מחcitת חולון תליה, והמחcitת השניה מוטלת על הארץ. ובמושב הרוח תשמע מעין אנקת לילה דרך רצות הבתים, ודומה עלי, הבתים מקוונים על מות תושביהם שנרכשו ללא עת, שדים ומוחם החיים... קנית נשים המבוכות את ילדיין שנרכשו ללא עת, שדים ומוחם ניתז ונספו כמים ונקרשו על הקירות האбалים... וארכות הפתחים – שעשן איינו מיתמר וועל מהן – מזקאות כמצבות שמוממות לעיר המתים...".

מכתב אהרון מבנדי

בקושטא שבטורקיה. השילוח הצליל להתגנב לגטו בנדין ב- 17 ביולי ולחזור לתורקיה. בקושטא תורגם המכתב לעברית והעתקים ממנו נשלחו למוסדות העבריים בארץ-ישראל וכן לועד ההצלה שישב בחו"ה. בדרך לשם נטאף המכתב על-ידי הרגיל הגרמני שתרגם אותו חזרה לגרמנית וכן צירף אליו את הנוסת העברי כתוב באותיות גרמניות עם הסבר למילים כגון: שלית, מולדתת הגנה ועוד. המכתב הועבר לברלין. צילום המכתב שפורסם בספר "פנסט גלמיה" באוסטרליה הוא של העתק הצעיר הגרמני, שנשמר במשרד החוץ הגרמני.

הממשלה הגרמנית מתקרכת לבית אשר ממול לנו. ברגע בופתחו את השער והשミニו את צירחיהם היודעה יודען רואס! הסתערה עליהם בחמת יושם קבוצה בת שלושים יהודים, מזוינים במקלות, אבני וסקינם. הקרב בין הקבוצה היהודית והאויב שעלה עליהם במספר ובנשקו לא נמשך זמן רב. לאחר מחצית השעה נפלו כל היהודים עד האחוזן.

"שבעה חברים היו לבונקר החלוצי – פרומקה פלוטניצקה, ברוך גפטק, פרומקה דולרזה, צפורה בוציאן, חדוה ברנדט, טוביה דבורסקי ופנינה יעקובוביץ, ככלם חברי קיבוץ ידרור' בנדין. ביום קציני הגסטאפו רמי המעלת שני גרמנים לחלו הבונקר. ברוך גפטק, בחשבו שהbonecker כבר נתגלה, לא מלך זמן רב בדעתו ופתח עליהם באש. שני קציני הגסטאפו רמי המעלת נהרגו, הגרמנים שמו מצור על הבית והמטירו עליו אש מכל צדדיו, החברים השיבו באש ומנעו מהגרמנים להזעיק את השביב. פרומקה לא נזעיק את הבית את השביב שעד פרפרו. פרומקה ניסתה להתרומם ולומר שאחחים שחיו עוד, עד שיצאה נשמהם".

"אנו יהודים איך נפלו חברי גורדוניה" שהיה לבונקר אשר בחווה. בחורים אמריצי לב היו וגס נשק היה ברשותם. ולפי התוווי-ובחו במקום ניכר היה שנלחמו ונפחו במקום".

הישול הנטאות שהחל ב- 1 באוגוסט נסתיים ברובו במשך כעשרה ימים אך נמשך עוד כשבועיים וחצי. הרבה מעבר לתכנון המקורי. הגרמנים נתקלו בשיירים רבים עד שהצליחו לגלות את כל הבונקרים שהשתמרו בהם. חוזרים לאחר חישול הגטו עוד נתגלו מדי יום בינוו בונקרים חדשים בהם השתמרו יהודים.

מכתב שנשלח מבנדי ימים טפירים לפני חישול הגטו. המכתב האחרון מבנדי נושא את התאריך 17.7.43 ומתאר את חורבן של קהילת היהודי פולין ולייטא, מריד גטו ורשה ומחנות השמדה. הוא נסח ונכתב על-ידי פרומקה פלוטניצקה, מראשי המחתרת החלוצית בפולין שנפלה בקרב זמן קצר לאחר מכן ב- 3 באוגוסט בעת חישול הגטו בקמיוונקה. המכתב שנחחות על-ידי חברי המחתרת – פרומקה (פלוטניצקה), הרשל (שפינגה), צבי (בראנדס), קויזיך (ישראל) ושלמה ל. (לארנו) – נכתב בגרמנית ונסר לידי שליח לא יהודי של "וועד ההצלה" הארצישראלי שישב

בנדין (Bedzin), 7.7.1943 ביולי

לואניה, מנדל, זאב ולכל החברים באשר הם שם,

חברים קרים.

לאחר ציפייה ממושכת קיבלנו רך הוים, בשם עזומה, את השליח ואת המכתב שלו. לעזרנו אחר השליח שלם במקצת לביא. שאלנו למצווד הדומנות כדי לסרר כלם על חיינו ומלחמותנו. במשך השעה והחצי השעה של המלחמה הקימינו פעולות כבשורה עצום, ומילדך והגנותנו נוצרו חוקות ויפות הרבה יותר מבאים בתיקינו. אך לפניו שעה וחצי הופסקה, לדאובנו, כל פעולה תקונה. לאחר התקופה של ארגון הגטאות התחלת פעולות ההשמדה השיטית. התהילה נועשתה בורטה (Warta), במחוזות לודז' ופונין. שנונים אל-יהודים בערך הורעל שס בנו – בלשון רשות קוראים לך איסודולונג. בלודז' נפאו נשר קבוצת יהודי קומן פונר וסיגור, המנה כארבעים אלף יהודים הנוצע וכללה בעלי ספק מערכ ובשפת. ברגע ואין בידינו שם ידיעה משב. מקום ההשמדה נקרא חלמנה.

לאחר כך בא הsherda של הידות לטאטא בירויות בפונר (Ponary). בוילנה, בקובנה ובשולוי ביהוד נשרים אלף יהודים. מה חודשים אחדים אין לנו מושם ירייה, ראה כי הם יודענירין. עשינו הנגנה, אלום לצערנו לאלה הצלחה. בשתח המכינה ז'יבונטנט (גנרט-זוברונטן) – ורשא, לובלין, צנסטקוביה, קראקוב והסביה אין עוד יהודים. השמדתם בוצעו באמצעות גויס בטברילגקה ליד מלקיינה. זה הוא מקום השמדה מפורסם. לא רק בשכיל היהודי פולין, אלא גם ליהודים מחולין, ביליא וויליא.

הפרק היפה שבמלחתנו היה בורשה. את ההגנה ארנו צביה (לבטקן) ווסף (קפלאן) עם הלידים [הכוונה להסתדרויות נער ציוניות שונות], קרובות אויזטס נערבו בגטו. לדאובנו נפלו רך כמה מאות מן האויב – שמונה מאות. התיצאה הוויה: כל היהודים הושמדו והגטו נהרס בליל השאר שריד.

בשתח ה'ז'יבונטנט' אינם עוד יושב יהוד, בלבד שלשה מחנות כפיה – טרווניקי (Trawniki), פוניאטובה (Poniatowa) ופרוקוצ'יס (Prokocim) – המוניס עד לשושים אלף איש. בעוד שבמקומות אחדים לא תישאר נס מה נפש היה.

באורשה שרדו בין הנגים באורה בלהי נגלה, בצד הארי, אלפי אוחדים של יהודים, וביניהם צביה (לבטקן), יצחק צוקרמן, גאלאר (אליעזר) משפחתי עירி [מאיר עירி, מראשי הקבוצה הארץ של "השומר הצעיר"] לא נשאר איש. טושה (אלטמאן), חנץ' (פלוטניצקה), לאה פרלשטהיין, יוסף קפלן, מרדכי אנילביץ' ומאות מאנשיו אינם בחיים עוד. משפחת ריס (פומלי

ץין כס. נשארו רך סאך [ויסף], ריאיאק [שלומ], לוי [לייר]. משפחת סאמאך [קפלאן] נשארו רך בליך [אליעזר ליפא], אשר במחנה העבורה וקורשנבלום [מנחם], משפחת אלתר [ויקטור] נשארו רך בודדרם.

אוקראנא ופולטינה הן יונדריין.

בבאילסטוק שרדו עוד, בתנאים טופס יותר ערך עשרים יהודים. מהוLOBLIN החומר כליל בבלוז ובסובייבור. היישוב היהודי האחרון, שהיה נתן עד עתה בתנאים טופס באוקון יחס, הוא שלוחה העילית הפורהות. לפני שלושה שביעות גורשו שבעת אלפי יהודים. משדרים אותם באושוויז, ממשדים אותם בורות וברפה. במשך השבעות הקרובים היה מוחנו לא יהודים. בשעה שתקבלו את בנתבון לא יהוד עד אש מתאנן בחו"ה. על סך כל הרכילות [רכיניס] אשר השנו דרכ שוויין, נערו [למגהן מערן לנטי חוך לאראן] רק אנשים אחדים. בינוים אף אחד מתאנן. כויס עשים שלטונות קשים גורלים אין שמיות יותר אנשים במחנה מעבר. מכל אלה שנשלחו במשלהו האהרון, לא קיבלו עד היום כל דעה. להפק, או יודעם הוות בורות שמשתולחו הובא לאושוויז. אינטרכניצה מידית איז אל משלחת החסות הוא הכרה דוחף בויה. אין שולחת את החומר הכספי, מפני שהיא יכולה לקבל את התמונות ואת כל הנתומים מנתן [שואולוב] ומולב [דר' אברהם ולברעשיין].

בכל מהחומר שכתבתי עליים, בקשר אליו עבמי והתיידר ראייה לכל פעולות ההשמדה. כאן נפיא עדין הרשל [שפינגה], אולם אל תכתבו לפ' בתוכו, מפני שהוא בריב עם שלטונווביץ' [שלטונגוט]. גם אני עמי אני היה עמו בשלהם נמור. אנו מחפשים ורך להוניריה ומבקשים מכם לעוזר לנו בכך כל האפשר.

עש כל שוכבל. אנו מפוקת אם תוכלו לעוזר לנו בעור מועך, כי אנו עמדים בפניינו האחרוניים. כל תנועות הנגעין אין מונוט עורך עד כוים בחר אל מאות אחורות, ובכללו והחברי הקיבוץ שלנו וקיבוץ הילדים – קיבוצים בלתי רשמיים. תקוותינו להיפגש עם מולדת [ארץ-ישראל] לא תחתמנה, לדאון לבני. דרישת שפט לנצח [יעחק טבנקי], אליעזר [גראיבך], בנדראס [פ' בנדורי], עיר[מאיר], קלודני [משה קול], נילדטשטיין [יצחק], פנהס [לובאניך – לבו] וכל הקרובים.

אנו כותבש מכתב זה מתוך חיפוי רך, כי שערו של שליח ודווקה מואוד. אין לנו כוח וסבלנות לכתוב אליכם הכל, מה שדרוש בירור ומה שהוא רצוי לנו.

אנו מברכים אתכם מקרב לב.

פרומקה [פלוטניצקה]

הרשל [שפינגה]

צבי [בראנדאס]

קויזיך [ישראל]

שלמה ל. [לארנאר]

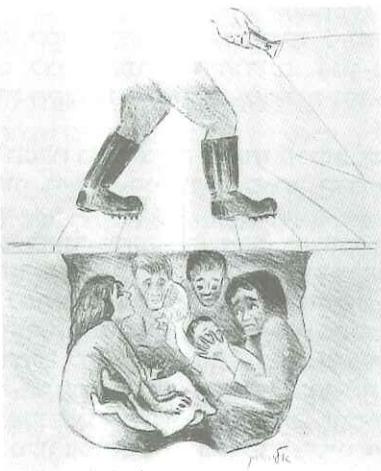
עדות - קר חישול הגטו בבודנין

מאה : דוד קליבמן

עלבוודה במחסנים. במוחשי האיסוף היה לי יותר מגע עם אנשים כולל נשים שמהווים לגטו. חיפשתי ליצור קשר עם מישחו כדי לבנות. הכרתינו משפחתי שהייתה אחראית על איסוף כל בית, כל חרסינה ומערכות אוכל יקרים. הם היו מרכיבים מערכות שלמות לפיסוגים, סוגים, סוגים אחרים בארגזים ושולחים אותם לגרמניה. אני עבדתי לידם באיסוף שעוניים. היו שאלפי שעוניים - מקטנים ועד גדולים כולל שעוניים בגודל של שני מטר. עבדתי בקבוצה של שלושה יהודים. אחד מהם היה בחור צער בן 14 בשם מוניאק מיזובניך מהעיר דומברובה. הוא היה ממשפחה של אופי-לחם. כל יום היה מנפץ שעוניים ונתקבב כי יוכס. הוא אמר: זה עבר אימי, זה עבר אחוי, זה עבר סבתי. השטדלנו לשבור הרבה שעוניים אבל פחדנו שיתפסו אותנו. את גליביץ וכיו'. הנהגים היו לפעמים חזרים לשיבוב נוסך ואז הביאו לנו לחם, חתיכת גבינה או נקניק. למוחשן גם הגיעו מכוניות של תעשייה זעירה כגון: מכוניות תפירה, מכונות ליצור סוכריות ומכונות ליצור תכשיטים. במוחשנים הצבתו אלף מכונות כל הסוגים וכל המינים. הצבתו גם כל-יעבודה, מוצרי חשמל, מנורות ומוטוטים. פעם אחת, נכנס למוחשן קצת גרמני בעל דרגת סרן (Hauptman). לאחר המלחמה נודע לי שהוא היה אחראי להיסול הגטו. הוא ראה על המדף מכונות גילוח חשמלית. באותו תקופה מכונות גילוח חשמלית היוו מוצר נדיר ויקר. הוא הורה לי לאזרוז אותה והכניס אותה למוכנסיו. הקצין היה מבקר במוחשן כל שבוע. כל דבר שמצוין בעניינו נארז החבילה שנמסרה לו. אני זוכר שארצתי נברשת גודלה שהייתה שייכת לבית היהודי בגעטו. על האריזה כתבתתי את כתובתו הפרטית: HAUPTMAN PULTER, POSNER STR. 104. BRESLAU. הוא אמר לי: אם תמצא משהו יפה, שים בצד עברו ותודיע עלי. הוא אמר לי באירועה גור בגטו ואמר אני יכול לבוא לביתו כדי להודיע לו.

תחילתה מנה החזות שעסוק בפרק הגטו כ-20 אנשים אך לאט לאט גדל המספר והגיע ל- 180 איש. לנאים שהסתתרו לא הייתה ברירה אלא לצאת עקב וחוסר מים ומזון. חלק מהיהודים שהסתתרו מוחוץ לגטו, בעיר, בין הגויים, נאלצו לחזור לגטו. הזקנים נאשפו בצריף ונשלחו מיד לאושוויזם במשאיות.

מראהות מזעדיין
צאות המחנה התחילה לארכן אורח חיים סדר. כל יום בבוקר ספרו אוטנו הגרמנים והוציאו אותנו בקבוצות לעבודה עד שעות הערב. זכור לי יום אחד שהכינוו אותנו לחצר שבה היו מספר חיללים גרמאים. הם אספו מבינינו קבוצה של יהודים. ביןיהם התייחס אני וגם בן דוד שלי בולק (ברנדט) רושניך. יczanno למקומות שנקרו Wapienniki. היה זה שטח עם בורות שמהם הוציאו בעבר גבס ליצור טיח. לאחר שהמתנו שם כשבועיים, נתנו לנו מעדרים ואתי חפירה ואמרו לנו להחפור. בבורות גלינו יותר מ-150 גופות של נברים, נשים וילדים. הם נורו בזמן חיסול הגטו. ריח הגופות הנרקבות היה בלתי נסבל. לא יכולנו לנשום. מסביבנו עמדו החיללים הגרמאים וצעקו לעליינו: 'לעבור, לעבור'. מי שניסה לנוח מעט, ספג מכות ממוטות עץ שהגרמנים החזיקו. גם הגרמנים לא יכלו לסבול את הריח הנורא ומדי פעם זרקו לבורות חומר חיטוי בצדע לבן. היה זה ככלו או חומר דומה. העבודה התארוכה שעשו ארוכות. היה קשה להפריד את הגופות. הייתה זו צועה. נשנו כל הזמן ותולעים. היה קשה להפריד את הגופות. הייתה זו צועה. נשנו כל הזמן שבסיטום העבודה יירדו בנם הגרמנים ויסיפו אותנו לערמות הגופות. העמשנו אותן על משאיות ולמולנו החזירו אותנו למחנה. ממש חדשים לאחר עבודה זו לא יכולתי לישון ועד היום יש לי חלומות שהן מופיעות גופות רקובות אלה.

"הboneker"
רישום של
אליה ליברמן
шибיר

"The Bunker"
A drawing by
Ella Lieerman
Shiber

בדרכן לאושוויץ

ב-13 בנובמבר 1944 הורו לנו לא לצאת לעבודה. השער של המחנה נותר סגור וזה היה בשביבנו סימן מבשר רעות. הגיעו תגבורות של הצבא הגרמני שהקיפה את המחנה. העמידו אותנו בשורות והצעידו אונטו לתהנתן הרכבת של העיר בנדין. אמרו לנו שאנו עוברים למחנה עבודה. בתהנתן הרכבת חיכינו תחת משורר גרמני. לאחר 15 דקות הגיעו קבוצה נוספת של יהודים מגטו סוסנוביツ' שנקרה ייטו שרודזולח". היינו כ-420 איש. הגיעו רכבות עם קרונות סגורים המשמשים להובלת משאות. בתוך הקרון היה חושך. לא היה שום פתח למעט חריצים של אוור בין הקrhsים של הקרון. הרכבת החלה לנوع. לאחר שעתים של נסעה עצרה הרכבת במקומות נידוח וראינו דרך החריצים רק שמיים וחול. מדי פעם הרכבת נעה למסלולים אחרים ולאחר שעתים נוספות נסעה ברעש גדול. החילילים הגרמנים צעקו לנו "כולם החוצה!!!". היינו על הרכץ של מחנה ההשמדה בירקנאו.

"יחסircזונעט עברוי היי שנורוים במגירות נועלות", אומר דוד קלימיין, "עכשו החלטתי לפתוח חלק מהמගירות האלה שהוו עמי כל כך הרבה שנים. אני מודה לנולי ולטבע שנותן לי את האפשרות בגיל 85 לומר את מה שקרה בתקופה ההיא". דוד, ליד בנדין, מניצול השואה שורד את הגטו ואת אושוויץ מעיד עדות חייה ומוועעת על ימי האחוריים של גטו בנדין.

בפ' 1943 גנו בಗטו מוחץ לעיר בנדיין מכיוון שהעיר רוקנה מיהודיים. עשו לנו מוגרים ל-4-3 משפחות בדירה אחת בשרודולה הקטנה'. זה היה מקום מגורי של איכר שקיבל בית של יהודים בעיר. הבית היה דו-קומתי. היו בו 3 חדרים שבכל אחד מהם השתכנה משפחה. גנו 6 נפשות בחדר קטן. במרתף היה תנור לאפיית לחם, שם התחלה לבנות הבונקר. הרותתי לבונקר 2 מזרונים וחיבת מים. בניתו ארובה שהתחברה לארכובה של תנור האפייה והורדינו כמות של מזון. אף אחד מהשכנים לא ידע על בניית הבונקר. במהלך חודש יולי הגיעו שמונות שיש כוונה להחל את הגטו. בלילה הראשון שבת, 31 ביולי 1943, הודיע השומר התורן לכל הבית כי הגרמנים מתקרבים אלינו עם קליר-רכב ופנסים חזקים. הספקנו להתלבש ורצינו לרדת לבונקר שהוכן עבורנו 6 נפשות. בפתח עמדו 24 איש, כל דיררי הבית יידנו לבונקר. ישבנו אחד על השני כמו סדרינאים בקופסה. מים ואוכל היו לנו, אך עברו 6 נפשות בלבד.achi, שלמה, נשאר מוחץ לבונקר כדי לsegor אותו. היה מאוד חם ומחניק. ביום ראשון בערב פתחachi את הבונקר ואמר לנו לא לצאת. הגרמנים נמצאו עדין בסביבה. תשעה ימים שהינו שם בצפיפות גוראה.

ביום העשרי בעשרה 9 בובונקר, נפתח הבונקר וראינו חיילים גרמנים עומדים בפתח עם נשק ורימוני יד.

בימים העשירים בעשיה נפתח הבונקר וראינו חילילס גרים נאים שעומדים בפתח עם נשך ורימוני צד.

חישול הגטו

חיסול גטו בנציג החל ב- 1 באוגוסט 1943 . יצאו מוהונקר ב- 10 באוגוסט .
רוב היהודי הגטו כבר נשלחו לאושוויץ .

מקומות המחובא של היהודים לא תוכנו לשיהה ממושכת. הגורמים שגוראות קוווי מישתיה בכל האזור. כך נאלצו היהודים לצאת מהמחובא ונפתחו ע"י הגורמים. אחר-הצהרים של אותו יום הרכנו תחת פיקוח הגורמים מהכפר 'שורוללה הקטנה' עד מרכז גטו בנדין שם: קמינוקה. המרחק היה כקילומטר וחצי. בדרך אספו עוד קבוצות שנפתחו ע"י הגורמים. לאחר חמוץית ק"מ עשינו הפסקה קלה על-ידי צריף שבו עמדנו עוד כמה יהודים שנפתחו.

על הדשא הינו הגרמנים סדינים וועליהם שקים. חיל גרמני נתן פקודה להשליך את כל התיכשיטים, כסף ומטבע חוץ על הסדינים. מי שלא יעשה כן יומת ביריה. הוא הצבע לעבר מכוון יריה ואמר שיעמיד את מפר הפקודה ליד הקיר ויריה בו, הגרמנים החלו להכות את כל האנשים, והם החלו להשליך את כל רוכשים.

נשארתי בלבד בעולם

האנשים שהיכנו בצרף, ידעו שצරיך להיות טרנספורט במצבית לאושוויז. ההמתנה נמשכה מספר שעות. האנשים היו צמאים ורעבים. הגרמנים נתנו אישור למספר נשים להיכנס לצרף עזוב ולחתות שם כמה מוצרים כדי לבשל מרכק לקבוצה שהmotינה. אוטו ווד שני גברים לקח גרמני בבית שפעם גרו בו יהודים, והורה לנו להוציא חビות אמייל כדי להביא מים. לאחר שמלאנו מים, ציווה علينا לצoud לכיוון השודה הפתוח. הוא הילך אחרינו עם רובה טוען. הילכנו בשודה יותר מקלומטר. ראיינו חיילים גרמנים יורים על כל יהודי שהופיע באופק. הם גם ירו בשפניהם והיו נושאים אותם, כנראה כדי להכך סודה. לבסוף הגיענו לצרף בשדה. פתחנו את הדלת ונכנסנו עם חビות המים. באפנו עלה ריח של מטבח: בשר מטוגן, עוגות, משקאות. הגרמנים חגגו את חיסול היהודים. התהנו שיחזרו אונטו לגטו כדי שנוכל להיות עם משפחותינו. הגרמנים שתו, אכלו ושםו. לאחר שעמדנו מעלה משעתיים וחci על יד הדלת במתוח ודאגה, החזיר אונטו אחד החיללים לצרף שבו היו המשפחות. נכנסנו לצרף - הוא היה ריק. פרצתי ברכי. איבדתי את הקשר האחרון עם הורי ואחותי. לאחר זמן רב נודע לי שאת המשאיות שיצאו מהגטו שלחו ישר למשרפט באושוויז. נשארתי לבדי בעולם.

משימה קשה
החיליל הגרמני שהביא אותנו חזרה לצריף לא ידע מה לעשות איתנו. הוא פנה לאחד הכספיים, והוא לשלוח את שלושתנו למגרש עם צרייפים למרחק 500 מטר. פגשתי שם כמה יהודים שנאספו על-ידי הגרמנים מכל מיני מקומות מחבוא. הגרמנים שמרו על הקבוצה שהתחספה. בשעות אלה עברתי את המסדרון הבודאי לארכא ארגזן הבודאי עם החואצ'קה.

המשבר הראשון לאחר אובדן הקשר עם המשפחה. מהרthat נתקחו את כל אנשי הקבוצה להוקם בתים של יהודים שנשלחו לאושוויץ. לאחר זמן מה התחלפו החילילים. כל חיליל לפקח ארבעה יהודים, עגלת עם סוסים, ועגלון פולני. על העגלת העמஸנו את הרוכש שהזינו מוהדיות והעבירנו הכל למרכו*איסוף* במחסני גטו קמיינקה. עשינו מין של רהיטים, בגדים, שעוניים, כלבי הבית, תכשיטים, מוצרי-חישמל, נעלים, אופניים, פרוטות, מכוניות תעשייתיות קטנות. כל יום נערכו ערמות של מוצרים. את הרוכש הרוב שנცבר שלחו ברכבות לגרמניה. לאיסוף הרוכש הצטרפו גם אזרחים פולנים. זכור לי כי אחד מהם נקרא לורן. הוא היה מגיע לגטו כל יום בבודק וועוז בשעות הערב.

עבורנו, היהודים, يكون הדירות היהיטה משימה קשה. לא רק שהייתה זו סבלות לשמה, אלא חשבנו על גורם של בעלי הרכוש ש Sachboen. לעיתים מצאנו בדירות של ידידים תМОנות של חברים שלנו ובגדים שהכרנו. היה קשה לראות ולסבול את החורבן בדירות. לעיתים מצאנו תMONות של רבנים, מורים ואנשי ציור מוכרים. חשבתי כל הזמן איך להימלט מהגטו. החילילים הגרמנים נכנסו אתנו לדירות ובדקו כל פינה. הם נתנו לנו פקודות היכן לחפש רchos ותבשיטים. הפכנו צנצנות ובדים למפרצין וניקנו מזרונים וכרכרות. הםלקח תכשיטים וכקס מזומניםisher לכיסיהם. לאחר זום-מה הצלחתי לעبور

סיוור שורשים בזגלמבייה - אוגוסט 2003

AMBASADOR IZRAELA
WARSZAWA

לקהילות ישראל בזגלמבייה עבר עשיר ומפואר וסוף קטלני

מכות מאת : שגריר ישראל לפולין הפרופ' שבח וייס

שגריר ישראל
ורשה

↳ מפגש עם צמרת העיר סוסנוביץ (עיר בת מאותים ושבעים אלף תושבים). בסובנוביץ נולד הפסנתרן שפלמן, הזמר אין קיפורה, והמשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק, שימוש כאנ' משך שלוש שנים כמורה לשפה העברית. כמו כן קיימות בסוסנוביץ, במזיאנו המוקומי המפואר מפגש עם הקהלה הרחבה. המפגש התארך לכדי שעתיים. גם כאן כמו בכל מקום אחר האולם היה מלא מההפה. פתוחתי גם את תערוכת הציירים "דרכיהם אחרונות" של האמנית היירושלמית נילי אשטיין. התערוכה תהיה פתוחה לקהלה הרחבה במשך כל חודש אוגוסט.

↳ ארחות ערב ומפגש חגיגי של חברי המשלחת הישראלית וכל ראשי הערים והעיירות מאזור זגלמבייה, שמונה במספר, ובראשם ראש המחווז של שלנסק העילית, מהוז שלש מילון תושבים – הנגדל בפולין. כמו כן השתתפנו במפגש חברי סיימס וסינט מן האזור.

↳ מפגש עם ראש העיר וצמרת השלטון בעיר ביטום.

↳ מפגש עם הקהילה היהודית בביטום

↳ מסיבת עיתונאים כל הפעילות הזאת הקהילה קהלה רב, דגלי ישראל נישאו מעל בתיה העיריות בנדין, סוסנוביץ, סלבקוב, ביטום ועם שני המזיאנים בהם קיימי את המפגשים הציוריים.

↳ חשיפה תקשורתית רבה ואוהדות ליהודים ולישראל.

לקהילות ישראל בזגלמבייה עבר עשיר ומפואר וסוף קטלני, כמו ליתר הקהילות בפולין וברחבי אירופה. מי שմבקר בבקעת הקהילות ביד ושם, בירוחלים, ישים ודאי לבולטות של השמות החורוטים על אבן ירושלמית דומיה ודומעת.

↳ שמות ערים, עיירות וכפרים כמו סוסנוביץ, בנדין, סלבקוב, דומברובה, בטום וגס קוטוביץ הגדולה ועוד ערים ועיירות בשלזיה העילית. יוצאי קהילות יהודים היו במקומות אלה ולא נשאר מהם אלא שריד ופליט. יוצאי קהילות זגלמבייה מקיימים בישראל (ולא רק) ארונו לתפארת בהנחתו הסמכותית והחשראתית של אברהם גראן. הדור השני והשלישי משלבים היטב בארגון הזה. יוצאי זגלמבייה עוסקים בביבליות ושימור הזיכרון באופן שיכל לשמש מודל של הענקת כבוד לבית ישראל שבא שוחרת באוצריות על-ידי הגראנים, בתקופת מלחמת העולם השנייה.

↳ הפעולות של הארגון בפולין עצמה הניבה פירות שלעצמה וראשי המחווז והערבים כאן שותפים לאחזרונה למלאת הזיכרון על-ידי הקמת מוזיאונים, הצבת זהות זיכרון, קיום ימי יהדות וימי ישראל ושיקום בתיה הקברות.

↳ הארגון מקיים, בימים אלה, מסעות אל העבר. במשלחת משתתפים יותר מחמשים איש ואישה, נערה ונער. קבוצה רבת דורית מאורגנת היטב וسفוגה בזיכרון העבר, אך פתוחה גם למגע עם המאורים הפולנים לקרהת בניית עתיד טוב יותר ואנושי יותר.

↳ הצליפות למשך זהה ובמידה מסוימת הרחבותיו אותו לימי יהדות וישראל באזורי זה. הפעולות:

↳ הרצאה בפני חברי המשלחת על פולין העכשוית.

↳ מפגש עם ראש בנדין והקהלה הרחבה במזיאנו המוקומי וקיים דיאלוג על נושאים מסוימים, האולם היה מלא מההפה אלפה.

↳ בקורס בעיירה סלבקוב, מפגש עם בני העיירה וראשיה והנהת זרים ליד אנדרטה שהוקמה באחד מנקדי הרחץ של היהודים; בקורס בבית הקברות היהודי (שמור), תפילה זיכר והנחת זרים, מפגש של המשלחת הישראלית עם ראש המקומם והקהלה המקומי בקרצ'ימה המקומית וחילופי ברכות ונואמים. בסלבקוב התקיימה לפני המלחמה "הכשרה" של החלוץ הדתי ממנה יצאו מיסדי כפר עצין וטירת צבי.

ראשי ערי זגלמבייה חולקים כבוד ליudeים

מאת : יותם שיינר

ויתם נقدم של קרוולה אברטץ' מסוסנוביץ' ואחרון בליצקי ז"ל מדומברובה.

Ariel Yahalom and third generation Zaglembians at Auschwitz

וינו השליishi הוקדש לביקורים בבתי הקברות בדומברובה, בזווירציה ובסלבקוב. שם, לאחר קבלת פנים חגיגית על-ידי ראש העיר סיירנו במזיאנו היהודי ובשער של נهر הפשצ'ה שם נורו יהודים בבורחים מפני הנאצים ובבית הקברות שם נקברו. כמובן שככל אירועו לווה בקבלת פנים רשות ובטקס במעמד ראש העיר המקומיים שנשארו דברים, הניחו זרים וחלקו לנו כבוד רב. זרים הונחו כמובן גם בשם הארון ואף נישאו תפילות אוצרה.

את סיום ביקור המשלחת בזגלמבייה ציינו באירועה ערבית חגיגית בהשתתפות מושל מחוז קוטוביץ, ראש העיר של המחווז ושגריר ישראל בפולין, פרופ' שבח וייס שאף הטלוה אלינו בחילק מהסיוור.

לאחר מכן המשכנו לורשה, שם סיירנו באטריו ורשה היהודית כנו' ארמונות המלכים ורשה העתיקה, ורשה היהודית - אוצר הגטו ובבית הקברות היהודי בעיר.

ב- 17 באוגוסט חזרנו לישראל עמוסי חוותות. רב תודות לארגון יוצאי זגלמבייה שבסיומו יצא הסיור לפועל והצלחה מעלה מעבר. והזקירה מיוחדת לאריאל יהלומי על הדרכתו המאלפת.

בשונה באוגוסט יצא הארגון העולמי של יוצאי זגלמבייה משלחת בת שירותים משתתפים בני הדור הראשון, השני והשלישי, מהארץ ומהתפוצות, לסיור ראשוני בזגלמבייה ובפולין בסימן 60 שנה לחיסול גטאות זגלמבייה ושילוח אחוריוני היהודים במחווז למחנות הריכוז וההשמדה.

mseusno בפולין החל בסיוור בקרקוב, בה היינו 3 מימים. התמקדנו באטרוי

התירועים המוכרים לצד האטרומים היהודיים, כגון שכונת קוז'מייז', בית

הכנסת העתיק ובית הקברות הצמוד לו, סביבות גטו קרקוב ומחנה הריכוז פלאשוב.

ביקרנו גם במכרה המלח בויליצ'קה בפאתי קרקוב. מדהים היה לראות את

המכרות בנות מאות שנים הנחשיבות כאחד הדברים המופלאים ביותר שיצר האדם.

לאחר מכן המשכנו לאתר מחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו, אליו נשלחו בחודש אב 1943 יהודי זגלמבייה - הרגשנו רטט וצמרמות עברנו ותחת שער הכניסה המפוארת למחנה שמעליו מתנוססת הכתובת: העוזה מושרת.

סיירנו באתר המחנה, המשמש כיום מוזיאון לאומי ואתר מורשת של אונסק"ו. הנחנו פרחים ליד קרטמטורוום מס' II בבירקנאו שם מצאו את מותם היהודי אзор זגלמבייה הצעיר. קשה להביע את ההתרגשות שאזהה במחנה נסענו לבית מלון בסוסנוביץ, וכן החל הסיוור הרשמי בזגלמבייה.

סיור זה היה חוט מקשר בין בין הש�ה בין ההיסטוריה הכללית - "שואת יהודי אירופה" לבין הפן האישי משפחתי של כל אחד מהמשתתפים. סיורי הדור הראשון רק חיזקו את הקשר הזה.

יומנו הראשון הוקדש לבנדין – העיר העתיקה במחווז. סיירנו בבית הקברות היהודי בין צילדי לבנדין שם מצאו חלק מגאנשי המשלחת את קרבוי משפחתם ויזרו מזכורות נבות שנות שנים רבות; באתר בית הכנסת שנשרף על-ידי הגרמנים, שם שמענו את סייר הצלת היהודים מבית הכנסת העולה בלחהות על-ידי כומר נוצרי מהכנסייה הסמוכה. כן שמענו עדות מasad שנכח בעת האירוע; כמו כן היינו ביה"ח היהודי, הגימנסיה העברית על-שם פירסטנברג, ובבונקר קבוצת "דרור" המחברת באזורי גטו קמיינקה.

יומנו השני הוקדש לקטוביץ' וסוסנוביץ. סיירנו באתר בית הכנסת בקטוביץ שנחרב על-ידי הגרמנים; בכיכר על-שם האחים קויזיך בקטוביץ' שרודולה בסוסנוביץ; בבית הקברות היהודי בסוסנוביץ; בגימנסיה ליבורן העברית, ועוד.

פולניה שלי – רשמי סיור בפולין

מאת: דב פריברג

דב, בן לנרשון ולנחמה פריברג לבית שטוחכלץ, ילדי בנדיין

כמי שנולד באرض להורים שעלו בתחלת שנות ה-30 של המאה הקודמת, מותק מניעים ציוניים ולא עקב רדיופות, ואשר לא חוו את מראות המלחמה והשואה, היו לירבה ספקות ולבטים באשר להצחות יהדות זולמבה.

יצאי זולמבה, שיווד לציון 60 שנה להಚdot יהדות זולמבה. עשינו זאת, אשתי ואני, בעיקר מותך העונת להזמנת בן משפחתי זיגמודן שטרוכלץ מאה"ב, נציג שואה שנולד, גדל וחיה בנדיין, מוקם הולדתם של אביו ושל אימי, אותו אנו מכירים ומוקרים מזה שנים רבות.

חשנו שזו תהיה הזדמנות להכיר את נוף ילוותם של הורי. לא היו לנו ציפיות גדולות, לא הכרנו איש מחברי המשחתה הגדולה, אבל, הפתעות היו טובות!

הופענו לראות אורגון חזק ופעיל של יוצאי האזור, שיש לו קשרים עם הרשות הפולניות המקומיות, ואשר דואג להנציח ולשמור את מורשת העבר היהודית.

הופענו לראות את שילוב הדורות, את הפעולות והניסיות בעול של דור החמץ, את הרצון של הנכדים בני הדור השלישי לקחת חלק, ואת השתפותם הפעילה בטקסים השונים במהלך הסיום. כל אלה מבטחים את שמרות המשכיות והרצף של הקשר עם האזור עצמו ועם תפוצתו בארץ ובועלם.

הופענו מהפתחות של הרשות הפולניות לנושא הכל כך כאוב. שודאי נולדו שנים רבות לאחר המלחמה, ואשר מכבים את העבר היהודי של האזור.

הופענו לראות קיומם של כל כך הרבה אתרים שהונצחו לזכרון עולם ואשר נשמרים על-ידי הרשות בבבוב.

וכן, איננו יכולים שלא להתפעל ולהביע הערכה ותודה לארגון המצוין של הסיוור, שהיה ממש מושלם, והוא רק יכוליםים לתאר לנו כמה הרבה עבדה השוקעה בתנאים עם כל כך הרבה גורמים, אנשים, לוחות זמינים, נסיעות, زيיר פרחים, ארכות ועוד ועוד... מגע ישיר כוח למארגנים!

כל חשוטינו מנסיעה עם אנשים "מבוגרים" וקשי נידונות התבdeo כבר ביום הראשון, כאשר נוכחנו כי כל ה"זקנים" (וגם אנחנו כבר לא ילדים), הינם אנשים "צעירים ברוח", ערים, מלאי חיים ובפיהם סיפורים מעניינים ומרתקים.

בשיותו אישיות התבגר לי כי הנה זה הכיר את אבי בתקופת הילדות, וזה י"צא" עם בחורות ייחד עם דודו; לאחר הכירبني משפחתי בארץ, אחד עבר עם דודו בארץ (אחר המלחמה), וכך לאט לאט הגיעו חלק משפחתי ויצאי זולמבה בכל ובנדין בפרט, ואני hari בכל צבר' ותיק.

המנש עם פולין הזכיר לי את ספרו של יאיר גרבוז "תימיד פולני". ככל הנראה אין מה לעשות – גם אני תמיד פולני. על אף אי-ידענות השפה הרגשית "ביבית"; קודם כל - האוכל זהו האוכל המוכר והטעים לי עוד מימי הילדות. לא "סיני", לא "איטלקין", לא "סושי" ולא "פסטה"; זהו האוכל הפולני הפשט מביית אמי. וכן ההקפדה על הלבוש החגוני לכל יציאה. הגינויים הפולניים, הנשיקה על גב היד, ה"פרושה" וה"ברדזוי דובזיה"; הניקיון בכל מקום; איפוא שהוא הדברים לא היו זרים לי. ה"פולניות" ככל הנראה טבואה בתוכי. וכן, על אף שאני רוחק מכל זה, הרי זה בכל זאת מוכר ... ועוד אני נזכר, בכל קרן רחוב שלטימע ענקים של בית מrankות, שהביאו אותי לשול את מדריך הסיוור, אריאיל יהומי אם ריבוי בתיה החיכיניות הייתה: כי מהו לנו היפוכונדרים או מסיבה אחרת? תשובה החיכינית הייתה: כי החף הוא הנכוון, היוננו היפוכונדרים הוא הגורם לריבוי בתיה המrankות... סיירנו בקרקוב בבית המrankות המפורטים וראינו, כיצד רוקח פולני נוצר בנו-אנוש עזר ליהודים בעת צרה.

מצמר ומרגש היה שיפורו של הנציג שהיה אנתנו אודות דבר הצלתו על ידי הומר בכנסיה של בנדיין. ספרו של האירען במקום שבו התרחש ממש היה מרASH במיוחד.

הביקור בבית העלמין היהודי בצליז' ובטקס הרשמי שנלווה אליו היה חוויה מרשים, מה עוד שם מצאתי את קברו של סבי המנוח (תודה לעובdot התיעוד המורכבת של בן לויצאי זולמבה) כמובן שבטקס ליד בית משפחתי שטרכלץ נספה התרגשות אישית פרטית שליל בשלה קשר המשפחתי.

גם-הביקור בבית הספר ע"ש פירסטנברג ריגש אותי במיוחד, והתהית, אולי בכיתה בה ישbone יכולנו למד אבי בימי נועריו?

טרם נסייתנו בדקתי בניריות שהשאייר הורי, ומצתתי את גיליות הציונים שלו וכן את תעוזת הבגורות מבית ספר זה... אבי היה בגור מחוזר 1930. אכן זה היה נסטלגיה מרגת עד מאד.

על הביקור באושוויץ קשה לכתוב. העדות של אריאיל והאחרים שבערו את הזועות על גופם הושיפו ממך אחר להווית הביקור שם.

כמו כן בקרנו בזופנה, לבוב וסビובותה, ולהבדיל, בטרבלינקה (אשתי ואני נשאנו שבע שנים מוסף בפולין) אצין רך, כי כל מה שלמדנו וידענו וראינו במזיאנונים שונים בארץ ובעולם התרגמד לעומת החוויות המczמרות שחוינו.

ולסיטום, אני מרגיש צורך לציין כי על אף שייתוף הפעולה המוצלח והpora העם השלטונות הפולניים במחוז זולמבה, מנקן בי הספק, אם אכן קם דור חדש בפולין, אשר אין מתכוש לשואה, וימשיך בהנצחה, או שמא כל הפעולות הזה היא זמנית וחולפת. ימים יגידו.

איך בין א' בנדיינער

מאת: רינה רייך

דברים שנאמרו בעבר הסיום של הביקור בזאלמבה

חברים יקרים, אבקש לומר כמה מילוט תודה. אבקש להודות בשמי ובשם כל החברים לאברהם גריין על ארגון המסע הזה, על שהוביל אותנו בעלייה לרגל למקום הזכרון הטרגי ביותר בכל הדורות של היהודי.

אבלם הביאו את יצאי זולמבה אל מחוות ילדותם ואלה ינצרו לבם את חוויות הביקור המרגש הזה לנצח עולם.

אני רוצה להזכיר מלחמת אוטונום עט שגירינו בפולין, הפוּרְפּוֹסָר שבזאלמבה שכבדו את מתינו, בהניחם זרים לרגלי אנדרטאות המתים הרבות הפזרות ברחבי זולמבה ובכך כבדו אותנו, נציגי העם היהודי.

אני רוצה להזכיר ראייל על צירוף האנשים בתבונה רבה בתהורה הומוגני, מלכודת וסימפתטי הכולת שלושה דורות, אבות, בניס ונכדים.

לא נשכח את כישוך אריאיל, בתרגום ובידיע ההיסטוריה שהפגנתה בכל המקומות בהם בקרנו. את ההומור שלך, ובhidur שפמק וחליפתך, יכול אתה בעצמך לשמש בשגריר.

ואחרון חביב, מילה אישית, שנה, כן ירבו, וצירף אותנו אל קהלכם, לימד אותנו אהוב את מורשתנו ועם אתכם.

ואיך אמר הנשיא קנדי? – Ich been ein Berliner!
ואני אומרת: איך בין א' בנדיינער!

קמונקה - במרכזה, דוד קלימן מספר על חיסול הגטו
Kamionka - at the center, David Kleiman tells the story of the ghetto's last days

למה פולין – מסע שורשים אוגוסט 1943

מאת: שרה ומיכאל אליהו

למסע השורשים בפולין הגיענו כסטטיסטים. הסקרנות והרצון לדעת דחפו אותנו למסע הזה.

הקשר שלנו, ילדי הארץ, לפולין מתחילה בשנת 1927. בשנת זו יצא נתע אלבום זיל, אביה של שרה אליהו, יליד זיבריצה ובן הזקונים במשפחה בת 13 אחים ואחיות, בדרכו לפולטינה כחולץ. הוא ה策רף לעשרות בני נוער אשר נטשו את בתיהם ומשפחותיהם והתמסרו למטרה אחרת: חישרה, עלייה והגשמה הייעוד החלוצי. בנקודת ההכרה בביבסקו-ביאללה, פגש נתע את רעייתו לעתיד ששנה יזרעאל זיל. שושנה ה策רפה אליו לקיבוץ ה"עבדה" כשלטה ארוכה בשנת 1930.

כמי שנולדו בישראל להורים שלא היו "שים" אלו נפעים מהזדקות שלהם וצאי השווה בנסיבות שימור האתרים והקשר הרגשי למקומות בהם בקרנו.

הعبر המפואר של קהילות זולמבה ניכר היה גם בדברי הזיכרון הרבים שהושמעו. התהשנו גם משליטופם של נציגי השלטון המקומי בכל הטקסים.anno עדיין מעכלים את אשר חווינו, עלייה את לוי הסיפורים האישיים שמשמעותם מכל אחד ואחת מה משתפים בסיפור.

ראיית השואה עין בעין, בעת ביקור בשידדי המהומות – אושוויץ בירקנאו, בגטו, מחנות המUPER והAnderson לזכר הנופלים, ממחישים לנו את גודל האובדן האישי של כל אחד ואחד ממתנו.

אל לנו, צאצאי דור השואה לשוכת ולטלוח על גדייתו של שליש מעמנו, בידי הנאצים ודומיהם. ומילה אחרונה. תודה למארגני הסיוור על ארגון וביצוע מעולים ותודה מיוחדת לארייל יהומי מוביל הסיוור.

צילה כתריאל נושא דברים ליד האנדרטה של בית הכנסת החרב בקטוביץ
Zila Catriel speaks next to the monument of the synagogue at Katowiec

יהי זכרם ברוך

שלום לעולמים ידידי מאט: נתן צים

הקשר הראשון בינו נרם בנוורינו בגימנסיה פירסטנברג בנדין שבה למדנו באותה הכתה.
עם פרוץ המלחמה נפרדנו דרכינו, אך בהגיעו ארצה בתום המלחמה נפגשנו שוב כדי להזכיר את הקשר.
התפחה בינו נידיות נפש קרובה ביותר. הרגשנו כאחים לשמחות ולצרות.
אני נוצר בלבוי זכרונות יפים על טוילינו המשפחתיים המשותפים באירופה, סיורינו הרשמי והפעילים המשותפות בארגוננו "ארנון יוצאי זגלמבה".
לא שכח אותי אף פעם, גם במסגרת שומר הגבול שבו שרתת כсанג מפקד המשמר, שיתפה אוטו את משפחתי בכל האירופים. אני מוכחה לצין אותו כאישיות שתמיד זכרה את החברים ותמיד הייתה לך רק מילה טובה לכל אחד ואחד.
לא שכח להתענין ולטלפון לעיתים תכופות כדי לשאול שלום.
נקפתה ידידי וגרמת לי לצער עמוק השוכן בלב וגורם לי לכאב מתמיד.
אתה פשט חסר לנו, לחברך במיוחד.
יהי זכרך ברוך. שלום לעולמים ידידי.

בנק גולדשטיין ז"ל - ניצב (בדימוס) בניין גלעד

מאט: אברהם גריין

דברים שנאמרו לזכרו של בניין גלעד ביום השואה תשס"ג
בעצת החצרון לקדוש זגלמבה ביד החצרון במודיעין

"...כשמסתכלים מכאן וראים את השוטרים ומפקדיהם ואת אנשי הצבא ממתיקן אדים אפשר בחחלה לומר: "אל תירא עבדי יעקב ואל תהת ישראלי". ייחד עם זאת חסרה לנו כאן היום דמות מוכרת וחשובה שללווה אותנו שנים רבות באופן קבוע - בנק גולדשטיין מבנין, או באופן פרטני - ניצב בדיםמוס בניין גלעד שנפטר לפני שבועיים ולא זהה להשתתף בטקס זה המתקיים השנה בהשתתפות מפק"ל משטרת ישראל, רב ניצב אהרוןישקי. בנק כן זכה להשתתף בטקס קריית רוחוב על שם קהילות זגלמבה ואף הספיק לכתוב את רשמי ותוועתי בטקס - דברים שפורסמו בעלון זגלמבה האחרון. וכך הוא כותב, בין היתר, "בתום הטקס המרגש של חנוכת רחוב קהילות זגלמבה כאן בעיר תל-אביב, במדינת ישראל, ה策רף אשר נוסף חשוב ומכוון שיניצח לדורות את קדושי הקהילות שלנו, קורבנות

רחל שטרצ'ר - לזכרה

רחל, את שנתה כוֹה לכולנו השארת חל עמק בלבד, חור גודל צורב של כלום ... חור של כאב. לנוכח עינויו, המראה האצילי שלך והחוון התמידי המרגיע. תמיד דאגת לכולם. תמיד הבנתה. אישיה מיהודה כמוך פוגשים אותה. לאור. הייתה לנו הכות, לחות לצד ולאותך ברגעים יפים: אשה, אחות, אם ובת למופת. מקור הרשותה היה לנו מוקור לתוקוה. ואולם, הכל נמוג באחת. לא תשכי מלבנו לעד. המשפחה

רחל, בת הדור השני ליווצאי זגלמבה הייתה פעילה בארגון למן הימים הראשונים שבhem התגבשה קבוצת פעילים בני דור ההמשך, לפני מעלה מ- 15 שנה. רחל הייתה מסורת לארגון, דאגה לחברים ותמיד הייתה מוכנה לשאת בעול. בת 41 שנה במוותה. הותירה בעל - פליקס, שני ילדים - ארנה ועמי, אימה - אסטרה פילץ-שלזינגר מסוסנובייז, ואח - שלום שלזינגר. יהי זכרה ברוך!

תשובה ניצחת לקצין אמריקאי

שלום הרצלברג, נוקם בנאצים, תשע"ו, 1915 – 2003

מאט: אורן דרומי

שלום הרצלברג נולד בעיר בנדין (בנדז'ין) שבבלגיה העילית. הוא למד עברית, והיה פעיל בתנועת הנעור הציוני. הוא נישא לתושיה גוטמן, נכdotו של הרב גראוברד. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה לחם בשורות הצבא הפלוני נגד הנאצים, נפל בשבי אך הצליח להימלט ולהזoor לעיר. עם סייפוח החבל לריך השלישי החלה ההתעללות ביוזדים, שכלה תלויות ראות, שרפת בית הכנסת הגדול ומשוחים לעבודה בגרמניה.

שלום התנגד לגישתו של משה (מוני) מרין, ראש "אחד הקהילות היהודיות בשלזיה העילית", שטען כי הקהילה היהודית תינצל רק אם תסתגל למצוות ופעל הרבה לשובץ יהודים במקומות עבודה. באספה ביוני 1942 אף הרחיק מרין לכת וקרא לנעור להתייצב מרצון לאקציותות. בני הנעור מחו בחיריפות. שלום וחבריו הצטרפו למחתרת.

בתחילת אוגוסט 1943 חוסל הגטו בנדין לאחר התגנות יהודית והרצלברג נשח בבלחמר, מהנה כפיה שהליה סמוך לאושוויץ-3 ושנודע בתנאיו האיוםיים במקורי המות הרבים מרעב ומחלות. בינוואר 1945 הוחלט לפנות את המחנה. מפקד המחנה, קורט קליף, הוביל את צעדת המות של אלפי האסירים, כאשר כל מי שהשתחרר מאוחר יותר נורה במקום על ידי השומרים. לאחר חייה במחנה גרט-רוז הושאו האסירים לבוכנואלד. הרצלברג ברוח והגעה אל היחידות הקדומות של הצבא האמריקאי ליד העיר מינגן כשהוא שוקל 37 קילוגרמים. מכל משפחות הענפה שרדו רק הוא ואחותו אווה.

אחרי שהתאושש, הוא התנדב לשמש כחוקר שבויים אצאים בגל שליטותו בגרמניה. לימים הופיע, כשפנו מוסתרים, בסדרת הטלוויזיה "הנוקמים" וסיפור כי כמה מהנחקרים הללו "נעלו" בדרכם או אחריו. פעם נסע עם קצין אמריקאי בגייפ וזה שאל אותו כיצד יתכן שהיהודים לא התקוממו. שלום הזעם עצר את הגייפ באמצעות כפר גרמני, ובאמצעות הרמקול הוציא את כל תושביו מבתייהם וציווה עליהם להסתדר בשתי שורות: גברים מימיון ונשים משמאל. הגברים ציינו ללא היסוס לפקדות החילילם החמושים. האמריקאי היה כי קיבל מענה ראוי לשאלתו.

עם תום המלחמה מצא את תושיה, שהתגללה להונגריה והצליחה לשודד כחbertה מחתרת. הוא השתמש במשאיות של הצבא האמריקאי לביראת את שארית הפליטה בדרך "הבריחה" אל ארץ ישראל. שלום ותושיה עלו לארץ ב- 1950, עם בתם רינה. הוא הקים מפעל טקסטיל ואחר כך מפעל למצענים (desert coolers). לדברי בנותיו, רינה ואיריס, הוא נודע כאמן היגיון, עוד טרם הומצא המונח, ובually ריב היו באים לשבת תחת העץ הגדול שבחרטו ברמת גן ומקבלים את החلطתו ביל עירור.

שלום היה ממוקמי "משוואה", המכון ללימודיו השואה בתל יצחק, ופעיל בארגון יוצאי זגלמבה, שאטור ההנכחה שלו בעיר מודיעין הוא מהגדולים בישראל. אברהם גרון, יייר הארגון, אומר כי ביחסו של "שלום" ותושיה, יקירת העיר רמת גן, היה "בית ועד לחכמים" ליאיצאי זגלמבה. בשבוע הבא אמרו הארגון להוציא משלחת של שלושה דורות בנדין, כדי לחנוך בעיר רחוב על שם של הלוחמים היהודיים של הגטו, שבדוק לפני 60 שנה העז להסביר אש לגרמנים בטרם נפלו.

התפרסם בעיתון הארץ במדור "אחרי מות" ביום חמישי 24 ביולי 2003

איך לא אבכה? ... - יארצ'יט בתשעה באב מאט: אליה אבידב (נצר למשפחות ווירניק ושלזינגר)

הצער ואולי אף מהזיכרונות. כך נגנו מרבית ההורים, שרדי השואה, יוצאי זגלמבה. היום אנו משלמים על כך מחיר כבד! מספר הבאים לטקס החתייחדות המוחדר הזה הינו זעום וauseי לומר אף מביש. יום זה הוא יום מיוחד עבורנו. זהו יום הזיכרון לשואה ולגבורה הפרטית שלנו, יוצאי זגלמבה. ביום זה, בדיקות לפני 60 שנה, עשר שנים בלבד לפני שנולדתי, נגזה ממי הזכות להזכיר את משפחתי. ביום זה, נrzחה, הוגלה וחוסלה כל יהדות זגלמבה. איך לא אבכה?....

טי באב תשס"ג – 2003

תשעה באב. תאריך שנחרט היטב בזיכרון, ודזוקא על פי ציונו בלוח העברי, וזאת מפני שכבר בילדותי שמעתי את הורי מדברים עליו כל יום מיוחד. שונה משמו משארימי היקץ. ההורם לא נהגו לשתף אותנו, הילדים, בתהומות הקשות שעורר אותו יום. הם נסעו לבית הקברות וליד דאגו לביקורים נפלאים אצל ידידי המשפחה, שרק לא אשר לבד. הפעם הראשונה בה השתתפתי בטקס ט' באב ליד האנדרטה לקדושים זגלמבה בבית הקברות שבנהלת יצחק הייתה כשבוגרתי והייתי לאם. הורי שלי, שככל כוונותיהם היו טובות, ניסו להגן علينا מפני השcole, היגנו,

אוטוביוגרפיה מס' 3544

מאת: חניתה ריינר גיטלך

ויתר מכך אני זוכרת בברור, כמעט העובדה כי הבטיחה שליחת של האוטוביוגרפיה אל. עבורי מס' ימים. בדואר מגיעה מעטפה לבנה גדולה. השולח: רחל וייזר, ארה"ב. פתחתו לאט ובהתרגשות רבה.

זהו זה!!!
האותיות קפצו מול עיני. לא יכולה להיות כל טעות שהיא. כתוב היד לא נשתנה ולא במלימטר אחד. אותה היציבות, אותו חידוד של אותיות. הכתיבה בגיל 20 זהה לחלוון כתיבתה בגיל 80 כתוב היד שככל כך מוכר,

יש !!
מיד שלושה טלפונים:
האחד לב' וייזר, תודה מקרב לך, ואכן זה זה.
השני לאבי: "אני חשובת... שמדובר באוטוביוגרפיה שלך... אני לא בטוחה... תבחן... אולי..."
השלישי לפטופ' דליה עופר. לא היו מילים בפי להודות לה, ואני בדרכ להביאה אליו.

"בזהירות", הייתה התשובה מעבר לכו.
כשבטה את המעטפה והבטה בה ארוכות עינו דמעו. "אין לי צל של ספק שהזו" הפתיחה הפלוסופי, ברגע הראשון היה פהות מוכר, שישים ושלושים שנים שחדרו מזא, הן לא דבר של מה בכך, אבל בהדרגה, הכל צף ועלה מחדש, כל האירועים, כל המספר בה, הכל קיבל חיות וממשות כאשר היה זה אTEXOL.

¹ מסמכים יהודיים
לעלא משם מאות אוטוביוגרפיות, כתובות ידי צעירים מתבגרים בעשור שלפני השואה, פורסוט רוחה רחבה על החיים היהודיים בזירת אירופה במשך השנים שבין מלחמות העולם. מסמכים יהודים אלו, שהיו בעבר נרחקים וניכוחם. נושא המאמר היה היחס שלנו אל העולם היהודי ושמו: "מדיניותopolityk שלנו", ורק בגל התנדבות לצתת ל"הקשרה", עזבתי את הריאל פוליטי שלנו, ואולם אני נושא לבבי את כל השקפות העולם של התנועה הזאת עד עצם היום הזה, כגון: ליבורניות, שוויון, חופש הפרט, סוציאליזם, מולדת לשני העמים.

נקבעו עשרים פרסים بعد האוטוביוגרפיות הטובות ביותר: הפרס הראשון 150 זהובים, הפרס השני 100 זהובים, הפרס השלישי 60 זהובים והפרס השביעי עד העשרים: כרך אחד של כתבי היוז"א כל אחד

מנקודת מבט אישית
שנים גודלי עם הספר של אבי אודות "תחרות החיבור" אלה שלח את מיטב הניגנו שהשתרעו על פני עמודים רבים מאד, אף מעבר לנדרש בהנחות. יום פרסום התוצאות וחלוקת הפרסים, היום המוחלט, נקבע לאחד בספטמבר 1939. אולם ביום זה פרצה מלחמת העולם השנייה. תחושת ההחמהזה לוותה אוטה לארך שנים רבות.

עם הזמן, הנושא הoston לקרו זווית, אך חלוטן נשא ברקע.
2002 - במסגרת לימודי אוניברסיטה השת��פני בסמינר של פרופ' דליה עופר בנושא: "היחיד והabitur בגדאות מזרחה אירופף בתקופת השואה".

כחודה לה, מעשה אורחות היהם של יהוד פולין בתקופה שבין שתי

מלחמות העולם. בעניין זה היא סיירה לנו על תחרות האוטוביוגרפיות שערך

מכון ייוז"א - המכון המדעי היהודי בוילנה ביוזמת הנהלו ד"ר מקס

וינרייך, לצעריהם היהודים בפולין.

ברקע הדברים עלולים בצלילים מוכרים מן העבר: תחרות, חיבור, צעירים,

יהודים... אולם לא השם ייוז"א ודאי לא מקס וינרייך דברו אליו, שכן,

כילד, שמות לא מוכרים לא נקלטו לא נטמו ונשכו. נותר רק הספר

הכללי.

מיד בתום השיעור ניגשתי אליה ואמרתי שימושו כאן נשמע לי מוכר. אולם,

איני יודע לאן שלח אבי את חיבורו, לוילנה או אולי לתחרות חיבורים

מקומית כלשהי. אבדוק ואשוב עם תשובה בשיעור הבא.

עם חזרתי הביתה התקשרתי מיד לאבי ויזנור על כל

"ליוז"א בוילנה", הייתה התשובה

נרגשת להחיד צורתי עם התשובה לפטופ' דליה עופר, שמייד הבטיחה את

עורחתה. היא הפנתה אותי לבני רחל וייזר מניון הייבן באלה"ב, העוסקת בכך,

והנמצאת במרקה בארץ ייחד עם בעלה, מרצה אורח למשפטים באוניברסיטת תל-אביב.

התקשרתי לבני ויזנור ומסרתי לה פרטים. התשובה הייתה:

it rings a bell, אבל לא בהכרת. שכן שרדן פחות מחציית האוטוביוגרפיות שנשלחו (

302 מתוך 627 בכל 3 התחרויות), כך שהטיסקיים הם fifty fifty . אבל,

בחחלת מוכנה לבזוק. הגבי רחל וייזר על הקו. "האם אביך היה האמצעי מבין

חמש אחים?" התשובה חיובית. "האם היה בתנועת נוער "גורודזינה"?

התשובה חיובית, חנוכה מהתרגשות. "האם כינה עצמו 'בעל מחשבות'?" לא

ידעתי, אבל בחחלת התאים לו. "האם כתב היד מוארך וחד, ברור וקריא

מאז?" התשובה חיובית....

² כתביהם מהאוטוביוגרפיה של "בעל מחשבות"/ זלמן גיטלך
בחדיר: ...נשלחתי לחדר. למדתי שם ברצון רב ובעניין גדול. כתבתני על לו
קטן שניתן לכתוב עליי בגין. פה מצאתי את מקומי הראו. וישבתי בבית
שעות על גבי שעות וכתבתני. כל הימים כתבתתי...

ביבת הספר היסודי: ...כאשר באתי עם אבא שלי בפעם הראשונה לכותלי

בבית הספר, הרגשותיי היו די רגילות. לא נבהלתי מהמורים והتلמידים

האחרים. לא התרגשתי מהשקט בית הספר, מאחר זהה במקור הלם את

בקבר וגם אחיה"ץ. בכל זאת בית ספר זה היה מוכר לטובה מצד הקהלה

היהודית. נהרו אליו הורים שהיה בהם יכולתם לשלים שכר לימוד גובה.

השומר הלאומי: .. עלי ועדו 3 חברים ידעו זמן שאחינו שייכים ליהושם

הלאומי. הרבה לפני שמייחדו חלים להצראף לתנועה איזושהי. שם לימדו

אותנו צופיות, צעידה וכו'. ועלiahר לאסיפות, ראש הקבוצה נתן לנו עונש

ושלח אותנו לספר את כל השמשות בבית רבי קומות. כל אחד קיבל בית

בבקר וגם אחיה"ץ. לא כלנו בכלל בכיוון לספר שמשות, אלא כעבור זמן

המצאננו מספר ונענו לו כמו צוותנו.

גורודזינה: .. אחרי צאתנו מבית הספר והליךנו הביתה ארבו לנו אנשים

אחרים ודובבו אותנו בעלי קץ להירשם ל"גורודזינה". לא דקדקנו בצדיקות של

אלו ואלו והצטרכנו אל התנועה החדשה". הנחתת בית הספר עקבה אחרינו,

אולם הכוח של בית הספר היה חלש מדי כדי שיפריע לנו להצטראף לתנועה.

מכיתתנו הצטרכו ארבעה חברים בשלב הראשון, וכולם היו מאוחדים בדעת

לחום על ההישארות בתנועה זו. לעיתים במקומות לשיעורים בבית

(אوتם עשינו תמיד בצוותא) הילכנו להסתדרות. שם ב"גורודזינה" דיברו

והסבירו לנו על החיים בארץ ישראל, על הקיבוצים, החקלאות ועוד ועוד.

לחחרת גילינו לשאר התלמידים כמה טוב ונעים להשתיק לתנועה זו. בשעת

ההפסקה נילנו ויכוחים סוערים שאף הגיעו למקרים. לי אישית הייתה נטיה

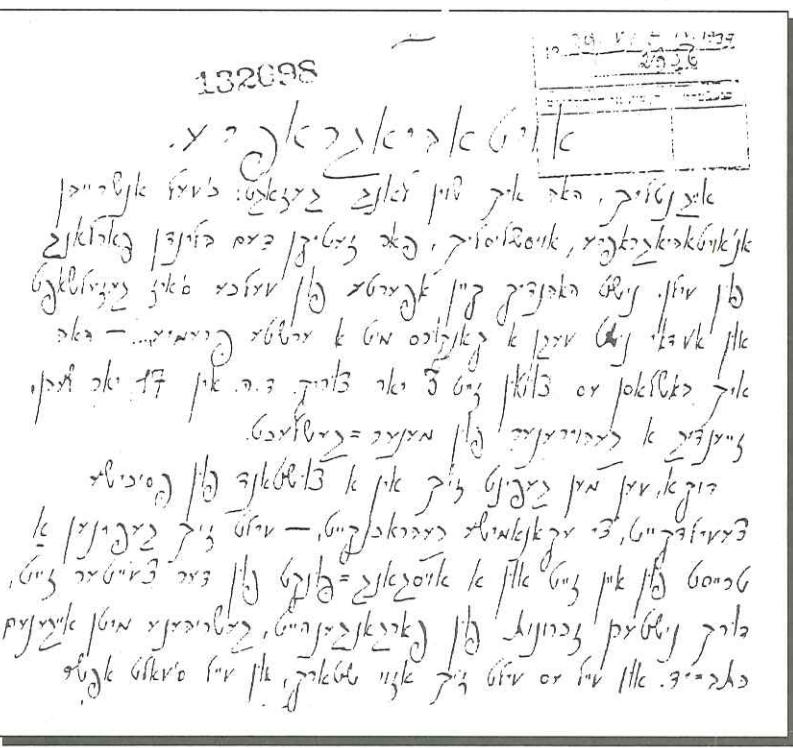
להתונוכת, ולכן הדביכו לי את הכינוי "הפוליטיקאי".

השומר היהודי: ...שנתים השתיכתי לתנועת "השומר היהודי". שם חונכתי

וגם חינכתי אחרים. שנים אלו נחשבו בעיני כהישג בכם כל חי.

יום עד 2.00 אחרי חצות התייחס באולמות התנועה והתרסות כל כולי לעובדה

ציבורית וב███ומו של דבר, לא רק שאיני מצטרע על השתיכותם לשם אלא

60 עוזה מחיים הפסאות - אוצרת הליכן חייזות לפלמבייה

יום הליכן חייזה ופלמבייה כ"ק קניון תלס"כ - 29.4.2003

נשוא דברים : שר הרוזחה – מר זבולון אורלב ; מפק"ל המשטרה – רב ניצב שלמה אהרוןישקי ; יו"ר ארגון יוצאי זגלמבה – מר אברהם גריין . בקטעה שירה ופזורה הופיעו נציגי דורות החמשך ליזוצאי זגלמבה . מקהלת הילדים של בי"ס רמת החיל בኒצ'וחו של גיל ויינטראוב ביצעו את החלק האומנותי . את הטקס הנCHO , כמוי שנה , בני הדור השני ליזוצאי זגלמבה – ורדה גרינברג – טוביאש ושלמה קריב – קרביבנסקי .

עצרת הזיכרון לשואה ולגבורה וטקס ההתייחדות עם קדושי זגלמבה נערכו השנה בסימן 60 שנה לחיסול הגטו .
60 שנה מלאו השנה למד גטו ורשה ולחיסול יהדות זגלמבה .
את-ID הזיכרון במודיעין גשם קהיל של אלפים : ארבעה דורות ליזוצאי זגלמבה , שרי ממשלה , חברי הכנסת , אישים ציבוריים , מפקדי משטרת וצבא בכירים , קבוצת חילילם על מפקדיים ואורחים רבים .
תפילת ההתייחדות נאמרה מפי החזן העולמי , ר' חיים אדרל , ננד ליזוצאי בנדין . יצחק גרינברג , סגן יו"ר הארגון אמר "יזכור" , ובאמירתה קדיש התכבד מר צבי לנDAO , גובר הארגון .

אנזיך ! גאנזאַקט

משואה חמישית :

מנחם שיפיגלמן – מהנדס בתעשייה אלקטրונית בטיחוניות . היה בן 9 בעת חיסול גטו שרודולח . אביו – פ██ שיפיגלמן שנשאר בשוויה יחד עם עוד מספר יהודים , כדי לנתק את הגטו לאחר היסולו , היה היהודי האחרון שנורה ונ נהרג בשודולח ב- 18 בינוואר 1945 בעת הברחת קבצת יהודים לצד הפולני . בעקבות זאת ניצל מספר יהודים וביניהם 5 ילדים שכולם זכו לעלות לישראל .

מר יעקב פרטול – יליד בנדין . מהנדס כימי לגז , נפט ופחם . במהלך המלחמה נמלט מזרז פולין ומשם נשלחו לסייע . האבא נלקח לגלאג כאסיר ציון ומשם לא שב . לאחר המלחמה חזרה המשפחה לפולין ועקב גיס לצבא הפולני כקצין בחיל האספקה . בהגנוו ארץ , בשנת 1967 , גויס ושרת כקצין מקצועית בחיל האוויר .

משואה ששית :

ד"ר מיק סטבסקי – רופא פסיכיאטור ילדים בבית החולים שניידר בפתח תקווה . פעל בתחום הפסיכיאטריה של הפיגרו . אביו , מוניק סטבסקי יליד צ'ילז' , لكע על עצמו בשנת 1987 את שיפוץ בית הקברות היהודי בצד'ו וממשך בפועלו עד עצם היום הזה .

גרקיס שיבר – חייל בשירות צהיר . נכהה לאלה ועמנואל שיבר . אלה לירמן-шибר זיל ובני משפחתה גורשו בשנת 1938 מגזרניה ליבונשיין ומשם הגיעו לבנדין . לאחר חיסול הגטו , נשלחו אלה ואמה לאושוויז . מיד לאחר השחרור החל אלה לצייר את החיטים במחנה . כל ציורי רוכזו באלבום ייחודי "חיטים על קו החקא" . אלה פטרה , בעלה – עוזי'ע עמנואל שיבר תרם כמה מאות אלבומים לחלוקה בין חברי ארגון זגלמבה . הארגון הנציח את זכרה של אלה לירמן-шибר על לוח הנצחת התורמים החשובים ביה' זכרו .

משואה שביעת – משואות התקומה :

תומר يولזי – דור רביעי לאלה ושמעון קרביבנסקי והינו הראשון של חברי הארונו , העומד ביום אלה לפני גיסו לצה"ל . או מלוויים את תומר ברכבת הצלחה ובתקופה שבתקופה שליטותיו יושג השלים המוחול . אלינור וקסלמן – טטודנטית במכינות רעננה . ננדתו של ראובן וקסלמן זיל , בן למשפחה ענפה מבנדין , ש עבר את המלחמות ושרד את צrif' הילדיים ברכונולד שם השתרור ב- 11.4.1945 . ראובן וקסלמן יוסט פעילות במסגרת לדי בוכנולד ותרם ביד נדיבה להנצחת יהדות זגלמבה . בשנה שעברה היל ראובן לעלמו והארון הנציח את זכרו על לוח התורמים החשובים ביה' זכרו .

מקהלה תלמידי בית הספר רמת החיל בטקס יום השואה תש"ג במודיעין
The choir of Ramat Hachial School at Yom HaShoah service

לקראת יום השואה נפגשו תלמידי הכתה עם הדסה קנוטור . הגר , תלמידה בכתה אמרה לי בסיום הפגישה "תמיד אני פוחדת ביום השואה ולא רוצה לחשוב . אבל אחרי הפגישה עם הדסה אני כבר לא פוחדת יותר ." בטקס יום השואה בבית הספר התקבנו בוגריהו של מר אברהם גריין שרים את כולם , ילדים , מטבגרים , בדבוריו . היה זה מעת טبعי שאוטובוס תלמידים , מורים והורים הגיע לטקס הרשמי בעיר יוצאי קהילת זגלמבה , במודיעין ותלמידינו לקחו בו חלק . בית הספר רמת החיל נקרה על שם "יחחטייה היהודית הלוחמות" בבריגדה , נגד הנאצים . כמנהלת בית הספר אני רואה חשיבות בהעברת מורות החיל רצון הזכרון שיועבר משנה לשינה באמצעות הקשר בין בית הספר לארגון קהילת זגלמבה .

דליה ברמן
מנהלת בית"ס "רמת החיל"

משואה ראשונה :
משה שכת – ראש עיריית מודיעין . ניצול שואה מטורננסיטוריה . עלה לישראל והגיע לתפקיד הרום של ראש עיריית מודיעין , אשר נוסדה ב- 1996 ותוך שנים מעטות הגיעו העיר בראשותו ל- 40,000 איש .
ד"ר חנה רוזנបאום – רופאה המטולוגית , מנהלת היחידה בבית החולים רמב"ם במנדין ...

משואה שנייה :
ניצב יהודה בכר – מפקד מחוז המרכז של משטרת ישראל . ניצב בכר מלוה את עצמות יוסט זגלמבה של מושרטה יהודו-נזהר . היחסו נזהר שיראל עלי עבודתה הטובה בארגון הסדר והבטחו בטקס זכרו , ובמיוחד את תחנת מודיעין , מרחיב התיכון ומוחז חמור על פעולה חמוץ .
נאוה גלעד ברוק – סגן ניצב במשטרת ישראל . בתם של בנימין זיל וחווה תנבל'יא גלעד . נאה העלה את המשואה לזכרו של אביה – ניצב בדים נזק כבימין גלעד זיל שהיה אמור להדליק את המשואה ולצערנו לא זכה . נאה ממשיכה את דרכו של אביה במשטרת ישראל .

משואה שלישיית :
יוסף אבני (שטיינפלד) – יליד סוסנובי , תלמיד בי"ס מזרחי , מס' פרטנים לאחר שחימן נחמן ביאליק שמש כמורה בבב"ס זה . בתחילת 1943 נלקח למACHINE פאלבריך ובוינו ברח חורה לשודולח . עת חיסול הגטו הצליח לנצח , יחד עם קבוצה של הנער ציווני לויינה , זלצבורג ומשם להונגריה . כו"ם חבר הנהלה הציורית של רמת אבב הירקה וחבר ועדת התאום הקהילתית בתל-אביב פפ' . במסגרת זו הכנין את הקמת טקס קריית הרחוב קהילות זגלמבה .

בת-שבע אדמוני – לבית שפס מודומברובה . יחד עם אחותה פלה שפס , היו אסירות במחנה גרינברג ובתחילת 1945 הגיעו ארצה כתעדת המות . שתיהן זכו ליום השחרור , אולם פלה נלה נפטרת למותה תום המלחמה – ב- 9.5.1945 . פלה רשמה יומן מתעד את החיים במחנות השווינס . בת שבע הביאה את היומן שעריך ופורסם על ידי י"ד ושם בספר "בלב ערלה השלהבת" .

משואה רביעית :
מר שבתאי מזר – מנהל מחלקת ההנצחות של הקרכן הקימית לישראל . בין ארגון יוצאי זגלמבה ל夸ן הקימית יש שותפות פואלה מזמן שהוקם אטר ההנצחה בשנת 1988 . הדלקת משואה ע"י שבתאי מזר מבטא את הערכתו על חקשות חטבים בין קק"ל לבין הארגון .
חנה הנדלסמן – לבית נסבאים מצ'ילז' – לאחר חיסול הגטו בצ'ילז' נלקחה למACHINE ושהה בשדה אביה , הרשל נסבאים , נלקחה למACHINE קודם לכך . גם הוא שרד ונפצע עם חנה אחריה המלחמה בצ'ילז' . הרשל נסבאים זיל היה ממדלקי המשואות להנצחת יהדות צ'ילז' בהר ציון בירושלים , לאחר מלחמת ששת הימים .

קהילות יוצאי זגלמבה – הסיפור המרגש מאחוריו השם
מכتب מנהלת בית"ס רמת החיל

הטלפון צלצל בחדרי . מעברuko הציג עצמו בኒוס אדו גרינגראס כנציג ארגון יוצאי קהילת זגלמבה , שם שלא שמעתי מעולם . עד הוסיך שעילם הקהילות יקרא רחוב בשכונות לבית הספר .
כבות להורים ניצולי שואה עורה השיחה את רגשותי . קבענו פגישת הכרות . בפגישה ספר אדו גרינגראס , מעת מחייב הקהילה לפני השואה , על פעילות הארגון והזמין אותו לטקס קריית הרחוב הסמוך לבית הספר לרוחב על שם קהילות זגלמבה .
ニיצץ שיתוף הפעולה נדלק בטקס המרגש וגמרה לבני החלהטה לקרב את תלמידי בית הספר לטקס קהילות זגלמבה ולהעביר אליו אליהם את ערך זכרו השאה .
בפגישה השניה שבה השתתפם מר אברהם גריין , יו"ר הארגון , הגבי הדסה קנטור ובתה און וכן מר גרינגראס . נפתחו בפניו עוד מספר דפים מחייב הקהילות שאבדו וחלתו על מקטיע החינוך וההוראה , נפגשה עם צוות הגבי הדסה קנטור , עמיתה און וכן מר גרינגראס . נפתחו בפניו ספר אחד הקשור המשותף .
המחנכות לשיחנה בושא "הרותת זכרון השואה בבית הספר היסודי" .
בקבוצות הפגישה עסקו תלמידי כתה ו' בנושא השואה בקריה מונחת משותפת של הספר "האי ברחוב הצלبورים" מאת אורן אורלב .

BĘDZIN, CZELADŹ:

Kadisz za przodków

Joseph Raith, który pierwszy raz od wojny przybył na grób swego dziadka, odczytał inskrypcję macewy i przekazał ją wnukowi.

Prawie 70 członków Światowego Związku Żydów Zagłębia mieszkających w USA, Izraelu i Kanadzie przyjechały wczoraj na groby przodków. Okazja była 60. rocznica likwidacji getta będzieńskiego.

- Tu leża nasz przadkowie i dziadkowie. Niestety, nasi rodzice zginęli w innych warunkach i nie mają mogiły - powiedział na cmentarzu w Czeladzi wzruszony Abraham Green, przewodniczący związku.

Wiele najstarszych osób odwiedziło cmentarz pierwszy raz od zakończenia wojny. Jedni płakali, inni modlili się, jeszcze inni opowiadali rodzinne historie wnukom. Jednym z nich był 79-letni Joseph Raith z Tel-Awiwu, który z trudem odczytał napis na macewie. - Właśnie znalazłem grób mojego dziadka. Urodziłem się sześć miesięcy po jego śmierci. Napis jest zatarty, ale i tak przeczytałem, że był nauczycielem i wielkim rabinem, który napisał ponad sto ksiąg religijnych. W domu mam dwie z nich - mówił łamany polszczyzną uradowany Joseph Raith. W Będzinie z kolei odbyła się uroczystość przed kościołem Św. Trójcy. To dzięki proboszczowi

Josephowi Grinowi.

87-letni Zygmunt Sztrochlic (z prawej) w hołdzie swojej rodzinie zgagowanej w Oświęcimiu Brzezince ufundował tablicę pamiątkową.

יצחק טורנר ונכדו בכנסיית הקומר זבדצ'קי, חסיד אומנות עולם, אלה נמלט בעת שرفת בית הכנסת Yitzhak Turner and his grandson at the father Zawadzki's church

Katowice

Zobaczą, gdzie żyliśmy

– 60 lat od likwidacji będzieńskiego getta to smutna rocznica, ale cieszymy się, że miejsca, gdzie żyliśmy, zobaczą nasze wnuki. Trzecie pokolenie od czasów Holokaustu zapamięta, że w Zagłębiu są nasze korzenie – mówili wzoraj sędziwi Żydzi przy pomniku upamiętniającym spaloną przez Niemców będzieńską synagogę. Tymczasem ich wnuki i prawnuki pozowali do pamiątkowych zdjęć na zboczu zamkowego wzgórza. Tutaj podczas drugiej wojny światowej ginęły ich rodziny.

WIG

Więcej – s. 2, 3

Podróż do korzeni

11 sierpnia rankiem czeladzki kirkut obudziły słowa modlitwy za zmarłych. Kadiszem i złożeniem wieńców na grobach Żydów z Izraela i USA, niegdysiejsi mieszkańców Zagłębia, rozpoczęły kilkudniowa podróż sentymentalna śladami swego dzieciństwa i młodości. Wczoraj przedstawiciele Światowego Związku Żydów Zagłębia z Izraelem oraz 23 osobowa delegacja ze Stanów Zjednoczonych odwiedziła Będzin. Oczywiście nie mogło zabraknąć Abrahama Grina, przewodniczącego SZŻZ oraz Zygmunta Strochlicza, mieszkańców Będzina urodzonego w 1917 r i ocalonego z holocaustu.

W Będzinie wszyscy spotkali się koło pomnika postalonego na miejscu spalonej przez Niemców synagogi. Dalszą drogą przybyłych prowadziła przez miejsca nadal pozostałe dla będzieńskich Żydów otwarte w ranach. W dawnym domu Strochliczów przy ul. Potockiego 6 odsłonięto tablicę, którą fundator Zygmunt Strochlicz poświęcił swej rodzinie zamordowanej w Oświęcimiu Brzezince. Obecnie, w tym budynku mieści się siedziba ZOZ. Druga tablica została odsłonięta przy ulicy Podzamoże 26 na budynku dawnego szpitala dla ludności żydowskiej. Następnie dawni mieszkańcy Zagłębia podążyli szlakiem Gimnazjum im. Fuestenberga (obecne LO im. Stanisława Wyspiańskiego), sierocińca (teraz Powiatowy Szpital Dziecięcy przy ul. Sienkiewicza), szkoły im. Rapaporta przy ul. Krakowskiej (dziś Szkoła Podstawowa nr 5).

Ostatnim etapem będzieńskiej podróży było getto na Warpiu, a konkretnie „Kamionka”, gdzie mieściła się komenda grupy powstańczej. Tam rozegrał się końcowy dramat będzieńskich Żydów. Dzisiaj, 12 sierpnia, delegacje żydowskie odwiedzają Sosnowiec. Poranne składanie wieńców przy Pomniku Braci Korczuh na Środuli rozpoczęte sentymentalną podróż na terenie stolicy Zagłębia. Dawni mieszkańcy regionu odwiedzą m.in. cmentarz przy ul. Gospodarczej

Przed pomnikiem Abraham Grin, przewodniczący SZŻZ

i na Modrzewio, zajrą także na centralne ulice miasta: i Modrzewiowską. W środę gości z Izraela i USA najpierw złożą przy pomniku na miejscu spalonej synagogi w Czeladzi, a nie odwiedzą Dąbrowę Górną i wybiorą się Zawiercie na tego getta. Podróż sentymentalną zakończą w Sławkowie, z uroczystością odbędą się koło pomnika pamięci ofiar przejściowej most nad Przemszą.

Ichak Turner nie mógł ukryć wzruszenia, gdy wszedł do będzieńskiego kościoła. W czasie wojny tutejszy ksiądz uratował mu życie.

Wycieczka

Dulag, still stands and has a commemorative plaque on the exterior wall. Other sites to visit in Sosnowiec are the Lieberman school and the Jewish hospital.

The great synagogue in Sosnowiec was built in 1894 on ul. Dekerta. It was burned by the Nazis on September 9, 1939. Other synagogues existed on ul. Wiejska and Targowa # 11 and there was a mikvah at Rynek #6. There are no memorial plaques for these sites.

Zawiercie

The synagogue building in Zawiercie built in 1880 on ul. Marszakowska still stands. Today it is an auto parts store. There is no plaque on the wall. The Zawiercie cemetery on ul. Daszyńskiego is probably one of the best preserved cemeteries in Poland. When I first visited this cemetery in 1986, the caretaker lived in the small house next to the cemetery. This small building was used to prepare the bodies before burial. The cemetery, which is next to the Catholic cemetery, was walled and had a fenced gate. However, because of years of neglect huge bushes and low growing vegetation made it impossible to penetrate more than two or three rows behind the path. Thanks to support from Zawiercie survivors worldwide, four years ago the cemetery was cleaned up to reveal the hundreds of tombstones that now lie beneath a canopy of trees. In the rear of the cemetery there is a memorial to mark the location of a mass grave. In 2000 a book was published by the Immigration Committee of Zawiercie and Environs in Israel entitled, List of Tombstones Recorded in the Jewish Cemetery of Zawiercie. This book contains an alphabetical list of all the tombstones in the cemetery with a numbering scheme. Please note that if you wish to visit the cemetery you must call the caretaker in advance to open the gate: Mr. Stanislaw Janiec (tel.) 48-32-6723144. The Zawiercie cemetery was established in the 1910's. Prior to that time all Zawiercie Jews were buried in the old cemetery in Kromolow, five kilometers away. The Kromolow cemetery is located at ul. Piaskowa 29

It has approximately 800 tombstones, some dating back to the early 18th century. The cemetery is overgrown with bushes and shrubs. Several years ago a student in Poland photographed each tombstone and wrote a dissertation on the cemetery in which each epitaph was copied word for word in Hebrew, the surnames were determined from records in the town hall and a map was created. This dissertation remains unpublished. For further information, please contact me.

The Future

The most recent and exciting news from Zagłębie is the establishment of a Bedzin Jewish cultural center to be housed in a building on Potockiego Street. The Zagleblowskie Centrum Kultury Żydowskiej z siedzibą w Bedzinie has a website which is under development: <http://www.jona.republika.pl>.

This, not for profit, organization helped set up the many events that the World Zagłębie Organization delegates participated in on our August visit. The members of this group appear to be genuinely interested in preserving the memory of Zagłębie Jewry and should be consulted by anyone planning to visit Zagłębie. In addition, the world Zagłębie Jewish community should give thought to assisting this group in its work. It should also be noted that the Zagłębie Museum in Bedzin is sponsoring a full day symposium in Bedzin on September 9 entitled "The Destruction of Zagłębie Jewry." The date of the symposium was set to coincide with the 64th anniversary of the destruction of the great Bedzin synagogue. Visitors to Bedzin should visit the Muzeum Zagłębia w Bedzinie on ul. Swierczewskiego 15. The museum has a permanent exhibit on Bedzin Jewry.

For more information on the history of Zagłębie Jewry and tracing your roots in Zagłębie, please visit my website at <http://www.shtetlinks.jewishgen.org/Zagłębie/Zagłębie.html>.

Holocaust Memorial Day

Yom Hashoa 2003

As in every year, a ceremony was held at the Memorial Site in Modiin, the topic of which was "60 years to the destruction of the Jewish communities of Zagłębie".

60 years ago, on August 1, 1943 the final "Selection" for Zagłębie Jewry took place – a few hundreds were brutally murdered during the cruel "Aktzia" and thousands were sent to Auschwitz.

On Yom Hashoa, April 29, 2003 Thousands came to Yad Hazikaron - four generations Zagłębieans, ministers, Knesset members, public figures, senior police officials, soldiers and many guests including youths. A short military ceremonial drill conducted by a squad of soldiers from a nearby IDF base was followed by the traditional lit of the torches. The prayers were chanted by cantor Haim Adler, who conducted the religious part of the memorial service. "Yizkor" was said by Itzhak Greengrass and "Kadish" by Zvi Landau.

The following persons spoke at the ceremony: Mr. Zevulun Orlev – Social Affairs Minister, Mr. Shlomo Aharonishki – Police Insp.-Gen. and Mr. Abraham Green - chairman of Zagłębie World Organization.

The young choir of Ramat Hachail school conducted by Gil Weintraub provided the artistic program

First, second and third generation of Zagłębiean Jews participated in recitations of poetry and prose. The ceremony was conducted by Varda Greenberg (Tobiash) and Shlomi Karib (Krawinski), both second generation of Zagłębie.

Yom Hashoa 2003

Personal Commemoration

We remind you that in the Commemoration Valley in the Modiin Memorial Site, there are still places left for personal commemorations of family members that were killed in the Holocaust. One engraved line of commemoration in black marble costs 150\$. Those who wish to commemorate their beloved ones can contact the organization.

Table of Contents

Articles in Hebrew

- Alter Weiner, "60 Years have passed since the Destruction of Zagłębie Ghettoes" – the last days of Sroda and Kamionka
- Frumka Plotnicka, Hershel Shpringer, Zvi Brandies, Israel Kozuch, Shlomo L. Lerner – "The Last Letter from Bendin" – a letter that was sent to Eretz- Israel by members of the underground movement in Bendin on July 17, 1943.
- David Klayman – "The Liquidation of the Ghetto in Bendin" – testimony by an eyewitness who was sent to Auschwitz from Bendin on January 1944.
- Professor Shevach Weiss – "Zagłębie Jewry – Lethal Ending to a Glorious Past" – a letter from the Israeli ambassador to Poland
- Yotam Shiner – "Mayors of Zagłębie pay their respect to Holocaust victims" - writings inspired by a visit to Poland on the Return to Roots 2003 tour by a third generation high school student.
- Rina Reich – "Ich been ein Bendiner" – things that were said at the festive evening of the tour
- Sara & Michael Eliyahoo – "Why Poland?" - writings inspired by a visit to Poland on this tour
- Dov Freiberg (to the house of Strochitz of Bendin)- "My Poland" – writings inspired by a visit to Poland on this tour.
- "A Striking Answer to an American Officer – Shalom Herzberg, Nazi-avenger And industrialist 1915-2003" – writings in honor of the late Shalom Herzberg, by Uri Dromi
- "Farewell My friend" – "Benek Goldstein of Bendin" - writings in honor of the late Binyamin Gilad, by Natan Zim & Abraham Green
- Hanit Reiter – Gitler – "Autobiography No. 3544" – The story of a paper that was sent to a biographies contest to Y.W.O in Vilna by Zalman Gitler of Bendin in 1939
- Dalia Karmon – "Zagłębie Communities – the moving story behind the name" – a letter from the head master of Ramat Hachail School (the school on Zagłębiean Jewry St. in Tel-Aviv).
- Ayala Avidov – "How Can I Stop Crying...?" – writings inspired by the Tischa Be'Av service at Nachalat Yitzhak
- Orna Neiderman - "Looking for information regarding the Szweizer family of Bendin".

Bedzin

The great synagogue which was built in 1881 in Bedzin was burned by the Nazis on September 9, 1939. The Nazis filled the synagogue with approximately 200 Jews, most of whom died by Kiddush Hashem. With the flames surging in the synagogue, many broke windows to escape the flames. Those that ran out of the synagogue and ran down the hill were shot. However, those fortunate ones who ran up the hill toward the church were spared thanks to Father Mieczyslaw Zawadzkiego, the priest, who opened the gate of the church grounds and allowed the Jews to escape onto the church property. Mr. Turner, who was one of the lucky ones to be saved by Father Zawadzkiego, recounted what happened that fateful night. Afterwards, in a very touching scene, Mr. Turner's grandson gingerly placed flowers in front of the plaque in memory of Father Zawadzkiego's righteous deed. The plaque is on the western exterior wall of the church.

Just below the 14th century castle there is a large monument in the park, which was erected by the Zagłębie World Organization with the assistance of the city of Bedzin in memory of the great synagogue that once stood there. The first Jewish cemetery in Bedzin was established in the 16th century on Zawala Street. This cemetery was totally destroyed by the Nazis. Today, there is a small park where the cemetery once stood. Unfortunately, as of now there is no memorial to mark the site.

In 1831, there was a cholera epidemic in Bedzin and the old Jewish cemetery on Zawala Street was quickly filled to capacity. The second Jewish cemetery was established on the slope of the castle hill overlooking Podzamcze Street. This cemetery still has several hundred tombstones; some are in their original places, many are broken and many are toppled. In addition, it is believed that a few hundred tombstones are totally buried under dirt which the Nazis dug up when they built a tunnel through the hill. This fall 150 Israeli high school students together with high school students from Bedzin plan to visit this cemetery and begin clearing out some of the tree branches, leaves and rubble that has covered the area. All of the tombstones have been photographed and, if funds can be raised, plans are under way to publish a book on this historic cemetery. For further information, please contact me.

In the later part of the 19th century a third cemetery was established in Bedzin on Sielecka Street. Today there is no memory of this cemetery which has been paved over and now serves as a bus terminal. It should be noted that this cemetery survived after 1945 but was liquidated by the Polish authorities in the 1960's.

In the area which was once the Kamionka ghetto in Bedzin there is a plaque on the wall of the house where the leaders of the Kibbutz Dror Zionist youth underground were bombed and murdered by the Nazis in August 1943. It was announced during our visit to Bedzin that the city will rename a street in honor of the Bedzin ghetto fighters. There were two Jewish schools in Bedzin, the Furstenberg high school and the Rapoport school. The principal of the Furstenberg school greeted our group, which included some former students, with open arms. Upon entry of the building there is a plaque recounting the building's history.

In 1906, a Jewish hospital for childbirth was built on Podzamcze Street which was utilized in 1940-43 as a general Jewish hospital. Last month the World Zagłębie Organization mounted a plaque on the building. In addition, plaques were also erected on the buildings that once housed the Jewish orphanage and the Rapaport school.

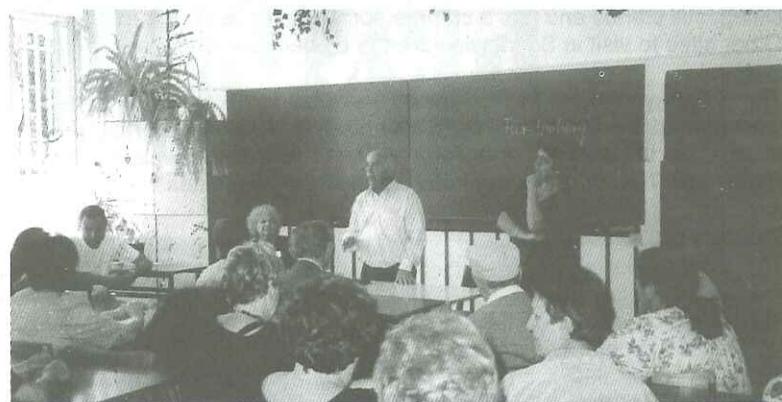
Czeladz

cemetery at ul. Bedzinska 64 to be in a hopeless state with thousands of tombstones -- many of which were broken, leaning over to their sides or otherwise toppled to the ground. There was no gate, no wall, no plaque. I spent hours walking through the cemetery searching for family graves and found none. Today this cemetery which served both the Czeladz and Bedzin communities has been restored. There are retaining walls and a gate. There is a sign and a memorial stone in the back to mark the common grave of Jews who were murdered by the Nazis. Soon a comprehensive list of all the tombstones in the cemetery will be prepared. When I first visited the Jewish cemetery in Czeladz in 1986, I found the I have had all of the tombstones in this cemetery photographed digitally and I am working on a database to contain all of the names, dates and other genealogically relevant information contained on the tombstones. If you wish to volunteer to do data input typing of this information, please contact me.

The synagogue in Czeladz once stood on the slope of the hill where the large Catholic church still stands. The synagogue, which was built in the 19th century, was dismantled brick by brick by the Nazis. Today, thanks to both the Zagłębie World Organization and the city of Czeladz there is a monument in Polish and Hebrew to commemorate the site.

Dabrowa Gornicza

The site of the former cemetery has approximately 20 tombstones lying on the ground behind the memorial stone. The great synagogue in Dabrowa still stands on the corner of ul. Szopena and ul. Okrzesi and is used today as a warehouse. As of today there is no memorial plaque to remember this building. There is a plaque in commemoration of the ghetto in Strzemieszyce Wilekie on the wall at Gruszczyńskiego 8. The Jewish cemetery in Dabrowa Gornicza at ul. Wolka 5 was established in 1929. Prior to then Dabrowa Jews were buried in Bedzin and Czeladz.

המשלחת בגימנסיה פurstenberg בבדין – אוגוסט 2003
At the Fürestenberg gymnasium in Bendin

Slawkow

The synagogue building in Slawkow built in 1896 stands at ul. Kiliński 10. A commemorative plaque has been placed on the exterior wall. The Slawkow museum located in the Rynek (market square) has a small exhibit on Slawkow Jewry that is worth seeing.

The Jewish cemetery in Slawkow, which also served the Jewish community in Strzemieszyce (now part of Dabrowa Gornicza), is actually located near Bolesław at Krzykawka 139. This cemetery is well preserved having been renovated several years ago by private funding. A team of scholars in Poland is planning to publish a book on this cemetery which will include photos of all the tombstones, a list of graves and a map.

Near the cemetery there was a small bridge over the Przemsza River. When the war broke out many Jews from Zagłębie fled eastward hoping to escape the German invasion. When the German forces overcame the fleeing civilians, people began to return westward to their homes in Zagłębie. The bridge over the Przemsza River near Slawkow was bombed and many Jews were shot by the Nazis as they tried to cross the river in September 1939. Their bodies were buried in unmarked graves in the Slawkow cemetery. A new monument was unveiled in August to commemorate the spot where the first mass shootings of Jews occurred in Zagłębie.

בנות הדור השלישי עם שגריר ישראל בפולין פרופסור שבך וייס
Members of the third generation with Israel Ambassador to Poland

Sosnowiec

Today's city of Sosnowiec comprises what prior to the 20th century included, among others, the towns of Modzejow and Milowice. There is an old cemetery in Modzejow at ul. Niwka Pastewna which dates back to the middle of the 19th century. Thanks to support from Modzejow survivors worldwide this cemetery has been restored and there is an iron gate protecting the cemetery. This year a list of the graves in the cemetery was prepared. Near the cemetery a synagogue once stood on ul. Boznicza which means synagogue street.

In 1894 a cemetery was established on ul. Gospodarcza 1 in Sosnowiec. This cemetery is next to the Catholic cemetery. Unfortunately, over the years many of the tombstones were vandalized and stolen. A few hundred stones remain and the cemetery was cleaned up and renovated last year thanks to the Zagłębie World Organization. This year a list of the graves in the cemetery was prepared. The city of Sosnowiec has agreed to maintain the upkeep of the cemetery.

A third cemetery once existed in the Milowice area of Sosnowiec at ul. Stalowa. This cemetery has been totally destroyed. There is one grave left and the foundations of many tombstones. The cemetery is now a field near an area where local residents have vegetable gardens. There is no plaque or sign.

Today the Sroda area of Sosnowiec is a neighborhood with many high rise apartment buildings. In 1943 Sroda was the ghetto where tens of thousands of Jews from Sosnowiec and other areas of Zagłębie were confined. After the Kamionka ghetto in Bedzin was liquidated, the remaining Jews were sent to Sroda. The Zagłębie World Organization with the assistance of the city of Sosnowiec has erected a large monument to commemorate this site. In addition, near the memorial, the city of Sosnowiec has named a plaza in memory of two Jewish Sosnowiec underground resistance fighters, Bolesław and Józef Kozuch.

The pre-war Jewish trade school in Sosnowiec was used by the Nazis as a processing center where Jews were sent to Auschwitz and other work camps throughout Poland and Germany. This building, known as the

Dear Friends and Fellow Zaglembians,

In our previous issue of the Zaglembie newsletter, we announced the planning of the coming "Return to Roots" tour of Zaglembie, to commemorate 60 years of the destruction of the ghettos. We promised – and we have kept our promise.

On Friday, the day following Tishe Be'Av, after reciting Kadish near the tombstone at the Nahalat Yitzhak cemetery, our delegation of 47 left for Zaglembie. The group was a diverse one – 21 members of the first generation, as well as 17 of the second generation Zaglembians (one came from US), and 9 of the third generation, included 13 and 14 year olds.

We spent out Shabbat in Krakow and on Sunday morning left for Auschwitz. The visit was a very difficult one, especially for members of our group who were there for the first time. Ms. Oleksy, the Auschwitz Museum administrator, made it easy for us and permitted the use of a bus to Birkenau, where we also saw the photograph museum, including the photos of Zaglembie Jews, especially from Bendin. We devoted 4 days to tour Zaglembie.

We spent the first day in Bendin, where we were joined by a group of over 20 members of the Strochlitz family of the US. We began, as we often, at the cemetery at Czeladz. We said a prayer near the mass grave, and placed our wreaths and wreaths on behalf of the Poles. Members of the group were given the time to search for the graves of their family members. The graves were photographed by Jeffrey Cymbler after a numbered list of the graves had been prepared by Binyamin Yaari. We began a tour of Bendin itself at the monument commemorating the location of the central synagogue and ended our tour at the house where the "Dror" Kibbutz had its bunker at Kamionka. We also visited Father's Zawadzki church. Zigmund Strochlitz unveiled the plaque at the Strochlitz Building and we unveiled the memorial plaque at the "Linat Holim" Hospital.

At the Fürstenberg Gymnasium, we were warmly greeted by Ms. Orfich, the school's principal. We also visited the "Sierociniec" - the Jewish orphanage, Rapoport School and ended at Kamionka. At each stop, wreaths were placed and memorial recitations were made. We ended our emotional visit at Bendin with a promise from the Poles that one of the streets in the ghetto area would be named after the ghetto heroes.

On the second day, we started our tour at the memorial which was constructed on the location of the destroyed synagogue in Katowiec. We continued from there to Sosnowiec for the entire day. Speeches were made and wreaths laid at the Kozuch Brother Square at Srodnica. We visited the cemeteries at Gospodarcza and Modzejow, where we said prayers and allowed time for our group members to search for the graves of their relatives. From there, we continued to the school which functioned as a "Dulag", the Jewish Hospital and a general tour of the city.

Our third day was devoted to the small town communities. After visiting the memorial at the Czeladz synagogue, we continued to the memorial at the Dombrowa cemetery and to Zawiercie, where we visited the Jewish

area and the cemetery. From there we continued to Slawkow to see the memorial at the Przemsza Bridge where 38 Jews were murdered at the beginning of the war, and to the cemetery where the victims were buried. We ended our tour at Old "Karczma", where we received a warm welcome from the Mayor of Slawkow. In attendance was also Israel's ambassador to Poland, Mr. Shevach Weiss.

At night, we had a festive dinner, accompanied by a musical program, at our hotel. Among the 90 guests were high ranking Polish officials, including the head of the province (Wojewoda) who attended with his wife, the Mayors of Zaglembie cities, the Israeli Ambassador, as well as new and veteran city activists.

I welcomed all the guests on behalf of the Jews of Zaglembie and thanked the district and local authorities for their part in commemorating the Jews of Zaglembian, taking care to note what remains to be accomplished, especially in the area of renovation and maintenance of Jewish sites. Ms. Rina Kahan-Klayman spoke on behalf of the second generation, and specified the activities of the younger generations of Zaglembians. Chairman of the Jewish Gemina in the area, Mr. Katz, welcomed the guests. The Wojewoda and the mayor of Sosnowiec both greeted our delegation and thanked them on behalf of the Polish authorities. Professor Shevach Weiss was the last speaker. Our ambassador in Poland enjoys excellent ties with the local authorities, and assisted us considerably. After the speeches, we presented a small gift from Israel to the mayors of the district and cities, as a souvenir of our organization and its members. Our fellow member Mr. Ariel Yahalom, who was also the guide of the tour, was a most talented master of ceremonies of the evening.

On the remaining days, we visited the ghetto area in Warsaw, the synagogue, cemetery and the Old City.

We completed a very successful tour, which attracted considerable coverage in the Polish press. We hope that the trip will be an example for many Back to Roots trips in the future.

***

This year, three senior active members of our organization passed away: Shaul Sternfeld, Binyamin Gilad and Shalom Herzberg, may they rest in peace. It is sad that the number of our active members from the Holocaust generation is slowly decreasing, which underlines our need for the younger generations to grasp the reins.

In our recent trip to Zaglembie, it was clear that second and third generation members could be counted on. I would like to use this opportunity to invite out youngsters to be active in the organization – their reward would be not only to ensure continuity, but to provide a significant reinforcement to the organization.

***

I would like to end with hope that the previous year and its curses has ended and made way for the new year and its blessings.
Shana Tova!

Abraham Green
Chairman of the Zaglembie World Organization

A RETURN VISIT TO ZAGLEMBIE - A TRAVELOGUE By Jeffrey K. Cymbler

In 1986 I made my first trip to Poland and to Zaglembie in search of my roots. In 1986, except for the surviving, neglected and unprotected Jewish cemeteries which were in a terrible state of disrepair, there was no hint or remembrance that Zaglembie once had a thriving Jewish population of approximately 100,000 Jews. Since then I have returned to Zaglembie on several occasions and I have successfully traced my family's roots back to the 18th century.

In August 2003, I was fortunate to participate in the Zaglembie World Organization's group mission to Zaglembie to commemorate the 60th anniversary of the final liquidation of the ghettos in Zaglembie specifically the ghettos in Kamionka (Bedzin) and Srodnica (Sosnowiec). The delegation consisted of many survivors, their children and grandchildren. During the several days of events in Zaglembie we were met with respect, cordiality and sincere friendship by the seven mayors of each city in addition, Shevach Weiss, the Israeli ambassador to Poland and the representatives of the Jewish community of Katowice took part in the various ceremonies and the gala dinner reception that was held in Sosnowiec. Being a part of this group was very meaningful to me as a second generation Zaglembie survivor. To hear Messrs. Grin, Klayman, Turner and Yahalom explain first hand what it was like growing up in Zaglembie and later to live in the ghettos, Auschwitz and other labor camps was an experience that one can not replicate by traveling alone to Zaglembie, as I had previously done. The organized effort of the Zaglembie World Organization to perpetuate the memory of Zaglembie Jewry must be commended and should serve as an example for others. In this article I wish to point out the dramatic changes that have taken place in Zaglembie since I first visited this area some 17 years ago and I wish to highlight some of the events of the mission. Most of the places that I will discuss were visited by our delegation in August. I hope that those who travel to Zaglembie in the future can utilize this

information to set up their own itineraries for visiting the historic and holy Jewish sites in Zaglembie.

Auschwitz

In the former Sauna building in the Auschwitz-Birkenau Museum there is a new permanent exhibit of a portion of the 2400 pre-Holocaust photographs of Jews from Zaglembie that miraculously survived in Auschwitz. A book entitled, *Before They Perished - Photographs Found in Auschwitz*, was published in 2001 by the Auschwitz State Museum containing copies of all of these photos. Another book entitled, *The Last Album*, by Ann Weiss, also reproduced hundreds of these photos. This exhibit is not part of the typical Auschwitz tour itinerary but is a must for any descendant of Zaglembie Jewry.

Also in Birkenau are the remnants of Crematoria 2, which I first learned from the Holocaust survivors who participated on the tour, is the final resting place of the ashes of most Jews from Zaglembie.

שורנה יופה בבית פטצניך מסובונבץ מניחת זר באושוויז
Shoshana Yofe (To the house of Patchnik of Sosnowiec) at Auschwitz

משפחה שוויצר – בנדי

פרטים נוספים מתעודת הלידה של אהרון זיל, משה שוויצר הגיע למשרד הרישום בבודנין להודיע על הולדת בנו אהרון בספטמבר 1883 מלוהה ב-2 עדינים:

❖ משה פערשט FERSZT MOISEK בן 62 שמקצעו אח מוסטך (פידישר)

❖ אליעזר שאייר LEIZER SZAYER בן 52 מוזיקאי.

אני מבקשת את עזרת החברים בראוניות כיצד להמשיך ולהזכיר את שורשי משפחתית בעיקר בכיוון של:

❖ האם ידועים לכם בני משפחתי ישירים למשפחה שוויצר המזוכרת אחיס/אחות לאחנון ו/או למשה.

❖ האם ידועים לכם בני משפחתי ישירים הקשורים לאם – משפחת מרין.

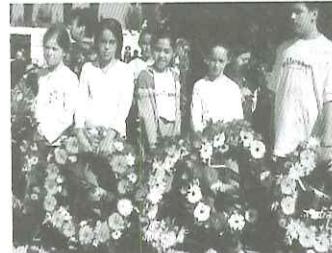
❖ האם ידוע לכם מה הקשר בין משה שוויצר זיל לשמות 2 העדים המזוכרים: משה פרעשט ואלייזר שאייר?

עד כה נכללו בחיפוש: יד שם, הארכינו קוטוביץ (חלקי ביותר), הספריה הלאומית, ארכינו בנדיין (חלקי ביותר), הארכינו יוצאי גלטביה, וב[Unit]יקר באתר האינטרנט JRI של ה

וואולם ארנון יוצאי גלטביה, ואחריו רחובות בערך של יהודים פולנים לפני 100 שנה ועוד. נעזרתי הרבה בחברי פורום "שורשים משפחתיים" בקהלת גפוז אנשים.

<http://www.tapuz.co.il/tapuzforum/main/anashim.asp?id=325>

כל מידע יתקבל בברכה
ארנה נידרמן, הרצל 54, זכרון יעקב 30900, טלפון בית: 6294060-04
טלפון בית: 051-267929, דוא"ל: ornan@actcom.co.il

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשס"ג - יד הזיכרון לקדושים זגלטביה במודיעין
Holocaust Memorial Day 2003 - Yad Hazikaron of Zaglembie Martyrs in Modiin

September, 2003

Wishing you a Wonderful New Year
filled with health, and inner peace!

Zaglembie World Organization

ערה"ש תשס"ד

שנה טובה ומושרת, שנת שלום ובטחון
שנת שגשוג והצלחה!

מחחים

הנהלת הארגון ומערכת עلون זגלטביה

המערכת: אברהם גרין, אלתר ולנר,安娜 צ'ויאקובסקה, יונה קובי Kotlyzki, הדסה קנטור
חנית ריטרגיטל, ערכיה גרפית והדפסה: דפוס קוינאך

כתובת המערכת: ארגון קהילות יוצאי זגלטביה, פרישמן 23, ת"א 63561
מספר החשבון של ארגון קהילות יוצאי זגלטביה: בל"ל 802 חט' 98084/48

Zaglembie World Organization, 23 Frishman St., Tel Aviv 63561, Israel
For contributions: Bank Leumi of Israel, Branch No. 802, account No. 98084/48

E-mail: yonakobo@netvision.net.il